

Snježana Kordić

U službi politike

(odgovor I. Pranjkoviću)

Članak Ive Pranjkovića (*Književna republika* br. 1–2, 2004, str. 183–191) kojim se uključio u diskusiju o nazivu jezika kritički sam analizirala u br. 7–8 str. 254–280. Potom je uslijedila njegova reakcija u br. 3–4, 2005, str. 210–225, na koju se ovom prilikom osvrćem. Pranjković svojim tekstom pokušava radikalno spustiti razinu diskutiranja. Također me pokušava navesti da odgovor sastavim od ponavljanja već rečenoga. Međutim, ni ovaj puta neću ponavljati ono što sam već napisala niti ću spustiti razinu tekstova na njegov nivo. Odgovor Pranjkoviću neće biti okončan ovim javljanjem jer bi članak bio predugačak, nego će se nastaviti i u sljedećem broju.

Na početku Pranjković komentira moj osvrt na njegov prvi prilog diskusiji riječima da je istinita »njegova tvrdnja da ja ne nudim nikakve dokaze i da je moj tekst 'na razini priloga za novine'. To je doista točno. Ja svojom reakcijom na polemičke tekstove S. Kordić u *Republici* i *Književnoj republici* nikako nisam imao ambicija pisati znanstveni prilog, niti se uostalom znanstveno namjeravam baviti teorijom standardnih jezika, a pogotovo ne mislim nuditi nekakve dokaze« (210). Međutim, Pranjković je u diskusiji nastupio kao sveučilišni profesor koji se, kako u svom prvom javljanju sam ističe (188), već 30 godina standardološki bavi jezikom. Stoga bi morao moći iznijeti dokaze ako i dalje namjerava tvrditi da se radi o različitim standardnim jezicima. Suprotno očekivanju, on kao vodeći hrvatski predstavnik znanosti o jeziku, koji je u svom prvom javljanju znanstvenost isticao kao nešto pozitivno (189), sad kaže da u diskusiji u ovom časopisu nije »posve pristojno« pisati znanstveno (211), da on neće pisati znanstveno, niti će se ikad ovom temom baviti znanstveno i kaže da neće nuditi nikakve dokaze.

Razlog za odbacivanje znanosti kod Pranjkovića je taj što je navodno »upitno može li se uopće *dokazati* da je neki idiom poseban standardni jezik ili da nije« (210). No, ako je upitno može li se uopće dokazati je li nešto zaseban standardni jezik, zašto se onda Pranjković ponaša kao da jest dokazano da Hr-

vati govore posebnim standardnim jezikom? Osim toga, u mojim priložima diskusiji naveden je dokazni postupak koji se u lingvistici koristi kad se utvrđuje je li nešto različit standardni jezik, a primjena tog postupka dokazuje da se u slučaju standardnog jezika Hrvata, Srba itd. radi o jednom standardnom jeziku, a ne o nekoliko. Kad lingvistički dokazi daju rezultat koji je suprotan od onoga kako ga je Pranjković unaprijed zacrtao, onda poriče i samu mogućnost dokazivanja u lingvistici. Budući da mu za njegove tvrdnje nedostaju dokazi, kaže da se »u lingvistici, a pogotovo u sociolingvistici uglavnom i ne operira dokazima« (210). Nego čime se operira?

S obzirom da se moji tekstovi sastoje od dokaza koji osporavaju Pranjkovićevu tezu da Hrvati govore drugim standardnim jezikom naspram Srba, Pranjković želi poreći da se radi o dokazima tako što kaže da se moji tekstovi sastoje od »argumenata (a nikako dokaza!)« (211). Međutim, u Anićevom rječniku (1998, 29), kojemu je Pranjković jedan od urednika, piše da je argument »ono što se može navesti ili podnijeti kao dokaz za neku tvrdnju«. Isto piše i u Klaićevom rječniku (1988, 97): argument je »dokaz«; argumentacija je »1. dokazivanje, obrazlaganje, niz argumenata s istim zaključkom, 2. način iznošenja i raspoređivanja dokaza«; argumentiran je »bogat dokazima, sposoban da djeluje kao dokazno sredstvo«; argumentirati znači »dokazivati, izvoditi dokaz«. Time što kaže da sam iznijela argumente, Pranjković ujedno priznaje da sam dokazala da se ne radi o različitim standardnim jezicima.

Svoju slabost što nema dokaze Pranjković prikazuje kao da tako mora biti jer je, navodno, svojstvo lingvistike da ne barata dokazima. Kaže da kad bi se u lingvistici »operiralo dokazima, ne bi se npr. moglo dogoditi da slavistika 19. stoljeća uporno 'dokazuje' kako postoje samo četiri slavenska jezika (ruski, poljski, češki i 'ilirski'), a da se danas smatra neupitnim kako ih ima najmanje triput toliko (tj. najmanje dvanaest)« (211). Međutim, zaboravlja da je lingvistika u 19. st. bila tek u povojima, što u još većoj mjeri vrijedi za slavistiku, pa su stoga i njene znanstvene spoznaje i metode bile tek u nastajanju i područja još nisu bila dovoljno istražena. Kao drugo, prešućuje da su u 19. st. i slavenski standardni jezici tek počeli nastajati, npr. srpskohrvatski se standardizira tek od sredine 19. st., bugarski, slovenski, slovački također (Scatton 1993, 189; Priestly 1993, 389; Short 1993, 533), a nekoliko slavenskih jezika se standardizira tek u 20. st. I kao treće, Pranjković govori neistinu kad tvrdi da su za slavistiku 19. st. postojala samo četiri slavenska jezika. Dovoljno je uzeti u ruke poredbenu gramatiku slavenskih jezika objavljenu još 1852., kojoj je autor jedan od najuglednijih slavista onog vremena F. Miklosich, gdje autor već u predgovoru eksplicitno navodi da postoji devet suvremenih slavenskih jezika i nabraja ih (str. VI-X). Kad Pranjković tvrdi da je za slavistiku 19. stoljeća postojao samo jedan južnoslavenski jezik, 'ilirski', ni to nije točno jer Miklosich izričito govori o tri južnoslavenska jezika i nabraja ih: slovenski, bugarski i srpski, a pod ovim zadnjim obuhvaća štokavski i čakavski (1852, VI-IX).

Želeći odbaciti međusobnu razumljivost kao jedan od dokaza da se radi o istom jeziku, Pranjković piše da na svijetu ima »puno idioma s visokim stup-

njem međusobne razumljivosti njihovih govornika, a smatraju se posebnim standardnim jezicima, i obrnuto« (210). No objektivni i upućeni lingvisti ih ne smatraju različitim jezicima. Osim toga, Pranjković ne navodi što misli pod »visokim stupnjem međusobne razumljivosti«, jer npr. i 75% međusobne razumljivosti je visok stupanj, ali se on u lingvistici ne smatra dovoljnim da bi se moglo govoriti o istom jeziku (Ammon 1987, 325).

Ne obazirući se što je dokazana znanstvena ispravnost oznake srpskohrvatski jezik, Pranjković kaže da se ne smije zabranjivati »pripadnicima nijedne nacije, uključujući i filologe« da svoj jezik »nazivaju svojim nacionalnim imenom« (219). Međutim, i u tekstu na koji se on osvrće napisala sam da se narodu ne naređuje i ne zabranjuje ništa i da »narod može svoj idiom nazivati kako mu drago« (273). Također sam istakla da »proizvoljnost nazivanja koja vrijedi za narod ne vrijedi za lingviste« (273). No, Pranjković filologe, među koje se ubrajaju i lingvisti, rado utapa u narod kako bi ustvrdio da lingvisti mogu koristiti oznaku koju hoće bez obzira na to je li taj »naziv lingvistički opravdan ili nije« (219). Znači, njemu kao lingvistu nije bitno je li naziv lingvistički opravdan. Zaboravlja da bi njemu kao lingvistu i sveučilišnom profesoru moralo biti bitno je li naziv lingvistički opravdan zato što mu je zadatak lingvistički obrazovati studente, kako bi oni nakon završenog studija obrazovali u školama široke mase i tako podizali razinu njihovog znanja. Kaže i da o ovoj temi on piše laički (212). Međutim, nije njegov zadatak da prenosi laicima laičko shvaćanje, jer oni ga ionako znaju, nego mu je zadatak upoznati laike s lingvističkim spoznajama, što znači sa spoznajama koje su znanstveno utemeljene. I sam kaže da se profesionalno bavi ovom temom (211). Pa ako se njome profesionalno bavi, onda se očekuje da mu je mišljenje o njoj profesionalno, a ne laičko.

Pranjković postupa populistički, a populizam je staviti narodu nešto u usta, a onda mu gledati u usta, dakle prvo izmanipulirati narod, a zatim se pozivati na njega. Populizam se hvata za »'mase', na koje se često pozivaju a još češće ih instrumentaliziraju« (Höpken/Sundhaussen 1998, 1). Nasuprot tome, znanstveni pristup osvještava ulogu manipulacije i demagogije u oblikovanju »glasa nacije« i »volje naroda« te pokazuje da »'glas nacije' je fikcija« (Billig 1995, 71) i da je »vrlo lako demagozima da smatraju kako samo oni mogu interpretirati volju naroda i odlučivati tko se ubraja u narod« (Smith 1995, 148). Utvrđeno je da »populizam ima dodirnih točaka s nacionalizmom i rasizmom, a time s etnonacionalističkim fašizmom« (Altermatt 1996, 200). Ta povezanost se ostvaruje tako što »nacionalizam i rasizam imaju dva lica: jedno je institucionalizirano i oblikuje na određeni način drugo — populističko — lice, koje se onda koristi kao argument za nužnost institucionaliziranog — državnog — nacionalizma« (*Neuer Nationalismus* 1994, 20). Osnovna obilježja »desnopolističkog sindroma« su: »Populistički pokreti po pravilu apeliraju na narod i na jednostavne ljude. [...] nacionalni osjećaj zajedništva stavljaju iznad principa slobode, skloni su prema stranome pokazivati netoleranciju, sumnjičavost i odbojnost. Ksenofobija je dio populizma. [...] sanjaju o dobrim, starim vremenima [...] Po-

pulistički pokreti su najčešće antiintelektualno usmjereni, iako ih često vode intelektualci. [...] Populizam se često odlikuje dihotomijskom slikom svijeta, koja društvo i povijest dijeli na dobro i zlo. Pritom dobro ostaje na idealistički način zamagljeno, dok zlo najčešće biva konkretizirano i personificirano. Dežurni krivci i teorije o zavjerama imaju bitnu ulogu u populističkoj slici svijeta« (Altermatt 1996, 193–194). Sva ova obilježja su sastavni dio Pranjkovićevog teksta, kako će se vidjeti i u daljnjoj analizi.

U onim dijelovima gdje govori o pojmu standardnog jezika Pranjković pokazuje da ne zna osnovne stvari kao što su definicija standardnog jezika i u čemu se sastoji uloga izvanjezičnih činioaca kod standardnog jezika. Započinje isticanjem da kajkavski dijalekt »nije manje jezik« nego štokavski (212), no nitko nije ni tvrdio suprotno. Naprotiv, oni su oba jezici, ali kajkavski je dijalekt jer je regionalan, dok je štokavski standardni jezik jer je nadregionalan. Kaže da standardni jezik čini to što naspram kajkavskog dijalekta »nije neutralan prema povijesti, prema kulturi, prema naciji, prema konfesiji, prema civilizaciji« (213). Međutim, svaki evropski jezik, bilo dijalekt bilo standardni, ima riječi koje se tiču povijesti, kulture, nacije, konfesije, civilizacije. I na kajkavskom ljudi mogu razgovarati o tim temama. A ako Pranjković ovdje ne misli na sastav samog jezika, nego na to kako se izvana ovi pojmovi mogu primijeniti na jezik, onda ni tu nema razlike između standardnog jezika i dijalekta: kao što standardni jezik ima svoju povijest koja se može pratiti (npr. srpskohrvatski je standardiziran u 19. stoljeću), tako se može pratiti i povijest dijalekta (npr. kajkavski je imao svoje zlatno doba u 18. st.); kao što se može gledati koji se kulturni krugovi služe jednim standardnim jezikom, tako se može gledati koji dijalekti se koriste unutar nekog kulturnog kruga; kao što se može promotriti kojim religijama pripadaju govornici nekog standardnog jezika, tako se može promotriti i kod dijalekata; kao što se može promatrati nacionalna pripadnost govornika standardnog jezika, tako se može promatrati i nacionalna pripadnost govornika dijalekta; kao što se može proučavati civilizacijska razina govornika standardnog jezika, može se proučavati i civilizacijska razina govornika dijalekta. Ono što Pranjković nabranjanjem gore navedenih izvanjezičnih pojavnosti pokušava reći svodi se opet samo na jednu stvar: na odluku koji jezik će se uzeti za nadregionalni, tj. za standardni jezik. Kad se to odlučivalo (u prvoj polovini 19. st.), uzimale su se u obzir izvanjezične stvari: premda su lingvistički gledano glasovi, riječi i rečenice kajkavskoga i čakavskoga ravnopravne štokavskima, nije se uzeo ni kajkavski ni čakavski zbog izvanjezičnih razloga, tj. zbog toga što su se govorili na mnogo manjem teritoriju od štokavskoga. Budući da se dogovaranjem za nadregionalni jezik željelo ekonomski, administrativno itd. povezati što veći teritorij, uzet je teritorijalno najprošireniji štokavski. U tom smislu su izvanjezični činioци prisutni kod standardnog jezika.

No, Pranjković odbija prihvatiti da su izvanjezični činioци na taj način prisutni kod standardnog jezika i da je to bila »vanjska intervencija u korist standardizacije«. Čudi se: »dakle, prije 150 godina bilo je sve gotovo i danas je sva-ka izvanjska intervencija 'babićevska', a to znači nedopustiva?!« (213). I pita se

pa što su onda sve one aktivnosti (deskripcija, kodifikacija, akceptuacija, implementacija itd.) koje se događaju na planu standardizacije nakon što se odabere nadregionalni jezik (214)? Odgovor je jednostavan: te aktivnosti su opisivanje nadregionalnog jezika u rječnicima i gramatikama, i njegovo uvođenje i u regijama gdje se dotad nije govorio, npr. kao obaveznog jezika u školi. Kasnije aktivnosti su praćenje aktualne upotrebe jezika, jer ona se kroz vrijeme mijenja. Tako se i danas objavljuju rječnici i gramatike jezika standardiziranih prije sto ili više godina da bi opisali aktualnu upotrebu jer rječnici vremenom zastarijevaju, a nove gramatike primjenjuju nove metode opisa koje omogućuju da se na bolji način i obuhvatnije prikaže gramatička razina jezika. Današnje izvanjske intervencije u obliku purističkih zahvata cenzora nad jezikom u Hrvatskoj nisu dio standardizacije: »Purifikacija već standardnog jezika nije standardizacija« (Cooper 1989, 154). Purifikacija ne poboljšava komunikaciju, nego služi ciljevima nacionalističke politike: »legitimaciji novih elita, diskreditiranju starih, mobilizaciji političke podrške« (ibid.).

Pranjковиć kaže da pod »izvanjskim intervencijama« podrazumijeva »prije svega ono što je prijeko potrebno učiniti da bi jedan standardni jezik mogao funkcionirati kao sredstvo sporazumijevanja u širim društvenim zajednicama« (214). Zaboravlja da je to već učinjeno u 19. st. i da odonda standardni jezik doista funkcionira kao sredstvo sporazumijevanja u širim društvenim zajednicama. Cilj današnjih intervencija je uništiti mogućnost sporazumijevanja u širim društvenim zajednicama, dakle cilj je suprotan od cilja standardizacije i zato se današnji akteri ne mogu pozivati na to da doprinose standardizaciji. Tim akterima je nepoznato da je osnovno svojstvo standardnog jezika nadregionalnost, i da je standardizacija nadregionalno ujednačavanje (Cooper 1989, 132), a ne razjednačavanje, kako čine hrvatski jezikoslovci. Lingvistika definira jezično planiranje kao »pokušaj da se riješe komunikacijski problemi« (Crystal 2003, 258), a hrvatski jezikoslovci prave komunikacijske probleme. Oni rade suprotno osnovnom cilju jezičnog planiranja, koji glasi: »jezično planiranje može pomoći [...] da se poboljša komunikacija, i unutar nacije i među nacijama« (Rubin/Jernudd 1971, xviii). Osnova jezične politike smije biti samo poboljšavanje komunikacije uključujući i međunacionalnu komunikaciju, a ni u kojem slučaju osnovu jezične politike ne smiju činiti »emocionalni razlozi (nacionalni identitet)« (Kelman 1971, 40).

U skladu s tim i »najvišlje načelo svakog normativnog zahvata u jeziku trebalo bi biti poboljšavanje mogućnosti komunikacije« (Plümer 2000, 67). A kod nas jezikoslovci rade suprotno od tog načela. Pritom se za ostvarivanje suprotnoga služe uredbama ministarstva, premda je poznato da »uredbama iz ministarstva nije u prvom redu stalo« do rada na jeziku i da nemaju »za cilj poboljšavanje komunikacije ili uklanjanje jezičnih barijera« (ibid.). Spomenuto »veliko bavljenje vlade jezikom, koje se očituje u stvaranju tijela za nacionalno planiranje jezika sa širokim područjem ovlasti, prvenstveno je karakteristično za nacije u nastajanju i nove nacije. Takav 'politički pristup' jeziku i razvoju komunikacije u suprotnosti je s 'kultiviranim pristupom' mnogih zapadnih na-

cija, kod kojih se jezični problemi rješavaju pomoću raznih javnih i privatnih ustanova, a ne pomoću administrativnog okvira« (Rubin/Jernudd 1971, xiv).

Pranjković kaže da je i sama konstatacija da je nešto najproširenije u upotrebi izvanjska intervencija (214), što nije točno jer takva konstatacija je opis upotrebe (deskripcija) zato što se ravna prema upotrebi a ne pokušava joj prisilno nametnuti (preskripcija) nešto što u upotrebi nije prošireno. Pranjković tvrdi i da su sve normativne knjige (gramatike i rječnici) izvanjske intervencije (213), međutim one to nisu jer opisuju upotrebnu normu, dakle ono što je najproširenije u upotrebi. Samo one knjige koje su preskriptivne jer se ne ravnaju prema upotrebi, nego joj nastoje nešto nametnuti ili zabraniti, predstavljaju pokušaj izvanjske intervencije u jezik. Ali takve knjige ne čine standardizaciju: »Preskripcija norme, bilo pomoću publiciranih gramatika i rječnika bilo pomoću proglašenja izdavača, učitelja, kritičara, pisaca ili drugih čuvara jezika, ne čini standardizaciju. Kodifikacija i proglašenja mogu biti ignorirani ili odbijeni. Norma mora biti 'široko prihvaćena'« (Cooper 1989, 134). Pa kad Pranjković kaže da svi standardni jezici podrazumijevaju normativne priručnike i stoga »neki vid izvanjskih intervencija u jezik« (213), zaboravlja da normativni priručnici opisuju upotrebnu normu i zato ne predstavljaju izvanjsku intervenciju u jezik.

Uzima za primjer Francusku, »gdje su npr. stalne izvanjske intervencije usmjerene protiv anglicizama« (213). Međutim, ne zna da »se ne može govoriti o nekakvom uvjerljivom uspjehu suvremene francuske jezične politike« jer »u današnje brzo doba multimedija i neograničene komunikacije pomoću interneta gotovo je nemoguće jezik sasvim zatvoriti pred utjecajima drugog jezika. Čak ni nekakav zakon protiv anglicizama ne može zadržati taj razvoj [...]. 'Rat' protiv anglicizama — da upotrijebim tu metaforu često korištenu u diskusiji o anglicizmima — može zbog gore navedenih razloga samo biti osuđen na neuspjeh« (Plümer 2000, 274, 276). Jezik je presuptilan da bi se dao ograničiti pravnim restrikcijama (Cooper 1989, 133–134). Stoga »većina stručnjaka gleda izuzetno kritički na zakon o jeziku koji je donešen 1977.« u Francuskoj (Plümer 2000, 1). Kao navodni čuvar jezika od stranih utjecaja nastupa akademija, no njeni napori imaju ništavne rezultate, »npr. akademije jezika stalno objavljuju liste novih termina, od kojih mnogi znaju biti ignorirani od strane javnosti kojoj su namijenjeni« (Cooper 1989, 133–134, 145). Takva francuska jezična politika »precjenjuje učinkovitost svojih bespomoćnih prijedloga« i istovremeno »preuveličava opasnost koja je za francuski jezik ustvari neznatna« (Plümer 2000, 1). Francuska jezična politika se u svijetu ne uzima kao uzor za suvremeni pristup jeziku: »status francuskog kao kulturnog jezika bez konkurencije u Francuskoj je društvenopolitički fosil koji odražava stanje centralističke jezične politike« (Haarmann 1997, 280). Sa svojom jezičnom politikom protiv anglicizama Francuska je usamljena među zapadnoevropskim državama, npr. Njemačka »odbija službeno donošenje zakona o jeziku i prepušta razvoj jezika slobodnoj igri snaga« (Plümer 2000, 2). »Već 1973. izjasnio se ondašnji predsjednik Gustav Heinemann protiv nekakvog državnog zahvata u razvoj jezika: 'U svijetu koji se sve više razvija u jednu cjelinu bilo bi svakako bez izgleda na uspjeh i

besmisleno odupirati se načelno jezičnim utjecajima izvana'. [...] Deset godina kasnije izjasnio se tadašnji ministar za istraživanje i tehnologiju, Heinz Riesenhuber, također odrično o donošenju nekakvog jezičnog zakona« (ibid., 2–3).

Zalažući se za izvanjske intervencije, Pranjković kaže da »kajkavski nije funkcionalno polivalentan da bi mogao služiti kao standardni jezik, a to nije, između ostaloga, ni zato što se u nj nije 'izvana' interveniralo. Kajkavskom idiomu nije svojstvena izgrađena znanstvena terminologija« (213). Međutim, istraživači kajkavskoga pišu suprotno od Pranjkovića (Lewis/Štebih 2004, 108): »hrvatski kajkavski književni jezik možemo definirati kao polifunkcionalan, normiran, stilistički diferenciran anorganski govor koji je zadovoljavao sve komunikacijske potrebe. Na izgrađenost i stilsku diferenciranost jezika upućuje postojanje strukovnih terminoloških sustava (medicinska, matematička, pravna terminologija, administrativni jezik...) te za jezikoslovlje osobito važnog metajezika, odnosno jezikoslovne terminologije«. Isti autori zamjeraju Pranjkoviću nepućenost u kajkavske izvore: »istraživači hrvatskoga gramatičkog nazivlja (D. Raguž, A. Ptičar, I. Pranjković) svojim znanstvenim interesom nisu obuhvatili kajkavske izvore« (ibid.). A na pitanje zašto kajkavski ne funkcionira kao jezik znanosti odgovor je jednostavan: zato što je prije 150 godina odlučeno da se znanstvena komunikacija ne odvija na kajkavskom. Znanstvene discipline koje su tek kasnije nastajale na našim prostorima nisu stoga ni stvarale terminologiju na kajkavskom, npr. »iz ekologije ili razvojne psiholingvistike«.

Pranjković ističe da se u vezi sa standardnim jezikom mora spomenuti i nacija koliko god ja ne dopuštam takvo spominjanje (212). Međutim, upravo ja spominjem naciju svaki puta kad navodim definiciju policentričnog standardnog jezika jer baš definicija policentričnosti naglašava da se isti standardni jezik koristi u nekoliko nacija i da stoga postoji nekoliko nacionalnih varijanti (258). Neistinito tvrdi i da zabranjujem da se standardnojezična varijanta naziva nacionalnim imenom (219). Upravo varijante nazivam u svim svojim priložima diskusiji nacionalnim imenom jer one jesu nacionalne varijante. Nacionalnim imenom nazivaju se i varijante drugih jezika, npr. austrijska varijanta njemačkog jezika. Ističe da se i država mora spomenuti kod standardnog jezika, a prešućuje da je ona uključena baš u definiciju policentričnog standardnog jezika jer u njoj piše da se takav jezik govori u različitim državama (258).

Tvrdi da u pojam standardnog jezika ulaze i pojavnosti koje »mogu se ticati raznovrsnih leksičkih slojeva, kulture, povijesti, znanosti (posebice npr. znanstvene terminologije!), politike, vjere« (212). No, politika i vjera ne ulaze u definicije standardnih jezika, što je i logično jer standardni jezik je jezik, a ne vjera ili politika. A ako Pranjković pod *vjerom*, *politikom* misli na neke leksičke razlike koje u toj domeni postoje, njih je već naveo pod točkom *raznovrsni leksički slojevi* — ne bi bilo u redu da po drugi puta pod drugim imenom prodaje isto kako bi ispalo više. Leksičke razlike među varijantama i jesu najbrojnije u svim policentričnim jezicima. Ali neka Pranjković pokuša nabrojati one lekseme koji su isti u varijantama, pa će vidjeti da naspram njih različiti leksemi brojčano čine beznačajan dio. Zato razlike među varijantama ne dovo-

de u pitanje međusobnu razumljivost, kao što je slučaj i s varijantama drugih policentričnih jezika: »Jezici kojima govori nekoliko nacija daju u toku vremena nacionalne jezične varijante, prvenstveno na fonetskoj i leksičkoj razini, dijelom i na gramatičkoj, ali one ne ugrožavaju međusobnu razumljivost« (Mattusch 1999, 74). Varijante jednog jezika su npr. američki, kanadski, australijski, novozelandski i južnoafrički engleski, francuski u Kanadi, španjolski u Latinskoj Americi, portugalski u Brazilu (ibid.). Pranjковиć tvrdi da one riječi koje se razlikuju u hrvatskoj naspram srpske varijante moraju biti iste da bi se moglo govoriti o varijantama (212). No, kad bi te riječi bile iste, onda se više ne bi radilo o varijantama policentričnog jezika, nego o jednom monocentričnom jeziku. Nabrajajući razlike kaže »možda S. Kordić misli« da nikakvih razlika između varijanti nema (212). Međutim, nema on što nagađati što S. Kordić misli kad sam ja napisala da varijantske razlike postoje (257). Spomenute razlike *vazduh/zrak, uslov/uvjet* itd. Pranjковиć računa ne samo kao razlike u riječima nego i kao razlike u rečenicama (212). Jasno je da bi on rado leksičke razlike predstavio i kao gramatičke kako bi istu razliku prodao dva puta, ali lingvistički se svaka razlika klasificira ili kao fonetska ili kao gramatička ili kao leksička (v. npr. citat gore Mattusch 1999, 74), a ne može istovremeno biti i jedno i drugo i treće. Takvim svojim postupkom Pranjковиć potvrđuje da »za lingvistički školovanog jezičnog patriota mora biti nezadovoljavajuće kad su nacionalne posebnosti u jeziku ograničene na leksik i ne prodiru u pravi jezični sistem, u gramatiku« (Ammon 1995, 387). Zato se »uvijek iznova mogu uočiti nastojanja jezičnih patriota da nacionalne razlike osiguraju i na drugim jezičnim razinama, a ne samo na leksičkoj« (ibid.). Kako je Pranjковиć u citatu gore naveo, ispada da se standardni jezici razlikuju po znanosti jer se nije zadovoljio spominjanjem samo razlika u znanstvenoj terminologiji. Zaboravlja da znanost nije iscjepkana prema standardnim jezicima, nego je univerzalna. Isto tako zaboravlja da su razlike u znanstvenoj terminologiji dio leksičkih razlika, a njih je već naveo pod točkom raznovrsnih leksičkih slojeva.

Pranjковиć smatra i kulturu osnovom standardnog jezika, što nije točno jer standardni jezici »su suprotno od onoga za što ih nacionalna mitologija proglašava, naime za arhaičnu osnovu nacionalne kulture i za plodno tlo nacionalnog razmišljanja i osjećanja« (Hobsbawm 1991, 68). Osim što se kultura ne podudara s jezikom, ona se ne podudara ni s nacijom, što je već duže vrijeme poznato: »Suvremene nacije se sastoje od različitih kulturnih sfera, koje su međusobno manje slične nego odgovarajuće kulturne sfere [...] drugih nacija« (Lemberg 1964 II, 44). Danas više-manje svi istraživači nacije »ističu da se suvremene nacije sastoje od različitih kulturnih sfera, koje imaju manje zajedničkog međusobno, nego s odgovarajućim kulturnim sferama drugih nacija« (Esbach 2000, 65). Samo nacionalisti poistovjećuju kulturu s nacijom i državom (Gellner 1999, 81-82). »Nacionalisti smatraju da su političke i kulturne stvari neodvojive jedne od drugih te da nijedna kultura ne može živjeti ako nije opremljena svojom suverenom državom. Takvi pokušaji samo imaju za posljedicu da umjetničke, književne i lingvističke teme postanu predmet žestokih po-

litičkih rasprava i da se koriste kao oružje u nacionalističkoj borbi« (Kedourie 1993, 112). Poznati primjer toga je razdoblje nacizma, kada »je nacistička misao bila ispunjena antiuniverzalnošću i retorikom razlika u kulturi« (Hutton 1999, 4). Bez obzira na nacionalističke želje za podudaranjem nacionalnih i kulturnih granica, »stvarnost je sasvim drukčija nego kakva bi bila da je skrojena prema uskoći nacionalne kulturne sheme« (Reiter 1984, 204). Tako se npr. tradicija i običaji koji čine kulturu ni na koji način ne podudaraju s nacionalnim granicama jer kao prvo »pokazuju često velike razlike unutar pojedinačnih lokalnih područja, a s druge strane pokazuju tendenciju da se u naše doba u čitavom svijetu ili barem u njegovim velikim područjima izjednače« (Kohn 1962, 21). Nepodudaranje kulturnog i nacionalnog identiteta očituje se i u tome što »nije neobično govoriti o zajedničkoj evropskoj kulturi ili o evropskim kulturnim obilježjima, dok se istovremeno priznaje etnička raznovrsnost u Evropi« (Reilly 2001, 5). Stoga ne iznenađuje što je kultura neupotrebljiva za klasificiranje ljudi po nacijama: »najnepreciznijim od svih principa za klasifikaciju smatram kulturu. [...] Za svrhe klasifikacije ona se zaista ne može koristiti« (Reiter 1984, 191).

Pranjковиć pokušava i povijest prikazati kao osnovu standardnog jezika. No, povijest događanja, ratova, otkrića itd. je jedno, a jezik je drugo. Pored toga, znanstveno je neutemeljeno pozivati se na nekakvu nacionalnu povijest jer ona je izmišljotina: »kao legitimacija za razgraničavanje i za obuhvaćanje poseže se u prvom redu za 'tradicijom', za tobožnjim povijesnim pravima nacije, njenom prošlom moći i veličinom. Pritom se radi o 'izmišljenoj tradiciji' (Hobsbawm/Ranger 1983) u smislu da je materijal prošlosti preoblikovan kako bi se napravio i učvrstio današnji identitet« (Köfler 1994, 6). Izmišljanje nacionalne povijesti »je potrebno baš tamo gdje zajedništvo inače ne postoji odavno« (ibid., 6–7), a upravo takva situacija je kod nas jer »tek sredinom 19. st. počele su se iz različitih regionalnih, dijalektalnih i religijskih grupa kristalizirati tri nacionalnosti Srba, Hrvata i Slovenaca« (Kohn 1962, 523). Kad ne postoji povijest koja bi bila zajednička pripadnicima hrvatske nacije, onda se kod nas sprovodi »samokonstrukcija nacionalne prošlosti« (Friedrich/Menzel 1994, 9). Pritom se poseže za pričanjem priča, kao uostalom i kod pravljenja nacije pa je stoga među znanstvenicima prošireno shvaćanje »da je i sama nacija pripovijetka, tj. da je konstruirana pomoću pripovijedanja priča o naciji« (Breuilly 1999, 251).

Prizivanjem povijesti nacije Pranjковиć zastupa tzv. primordijalistički pristup, o kojem je poznato da »primordijalistički pristup potječe od samih nacionalista. Osnovna ideja pritom je da dotična nacija postoji već odavno i da se njena povijest može pratiti stoljećima unazad. Po tome je nacija već doživjela slavne epohe pune junaka i cvjetanja, što treba bodriti članove te nacije danas. Problem tog pristupa je to što je on pozamašno u kontradikciji s činjenicama« (Breuilly 1999, 241). Nacionalist nije u stanju suočiti se s činjenicom poznatom nepristranim povjesničarima da su nacije sasvim nove tvorevine: »objektivnoj mladosti nacija s gledišta povjesničara stoji nasuprot subjektivna starost u očima nacionalista« (Anderson 1988, 14).

Nacionalne države prave sliku povijesti kakva im odgovara: »Nije slučajno pojavljivanje nacionalne države povezano s pravljenjem nacionalne povijesti. Budući da se nacije moraju ne samo zamišljati, nego moraju napraviti i svoju vlastitu povijest ili interpretaciju samih sebe, Edward Said (1983) tvrdi da su one 'interpretativne zajednice' kao što su i zamišljene zajednice« (Billig 1995, 70). Te zajednice služe se krivotvorenjem povijesti: »Kad je jednom nacija napravljena, nastavak njenog postojanja ovisi o kolektivnoj amneziji. [...] Ne samo da se zaboravlja prošlost, [...] nego se paralelno zaboravlja i sadašnjost. [...] intelektualci su uključeni u kreiranje amnezije. Povjesničari stvaralački pamte ideološki pogodne činjenice iz prošlosti, a prešućuju one koje se ne uklapaju« (ibid., 38). Na manipuliranju zaboravljanjem i sjećanjem temelji se nacionalna država jer »reprodukcija nacionalne države ovisi o dijalektici kolektivnog sjećanja i zaboravljanja, o izmišljanju i dosadnom ponavljanju« (ibid., 10). Tako je kod nas postignuto ne samo da ljudi ciljano zaborave mnoštvo činjenica iz prošlosti, nego je napravljeno i da se »ljudi sjećaju onoga što se nikad nije dogodilo« (Altermatt 1996, 55). Stoga ne čudi upozorenje da »kad čita neki prikaz povijesti iz neke od balkanskih država, čitatelj mora uvijek svoje uši učiniti osjetljivima za zvukove ideoloških sjekira, koje su tamo dobro izoštrene« (Hobsbawm 1991, 79). Poznato je da »u jugoistočnoj Evropi oduvijek postoji uska simbioza između povjesničara i političkih elita. [...] Povjesničari u tim zemljama su se dali politički instrumentalizirati« (Sundhaussen 1993, 57–58). Zbog nacionalističke politike povjesničari prave takve udžbenike da »kad čovjek pogleda udžbenike povijesti koji se koriste u nastavi — u državama nasljednicama Jugoslavije [...], onda se s obzirom na nacionalni mentalitet tvrđave ne smije čuditi što nacionalizam tamo može svakog trena eksplodirati. Dok god većina istočnoevropskih povjesničara nije spremna kritički preispitati prošlost svoje nacije, ništa se u tome neće promijeniti« (ibid., 54). Povijest kakva se danas prikazuje u Hrvatskoj je lažna jer »nova politička ideologija sadržajno počiva na nacionalističkoj interpretaciji hrvatske povijesti koja daje dvije stvari: s jedne strane filtrira sliku povijesti od svih podataka koji nisu spojivi s vladajućim nacionalističkim gledištem, a s druge strane daje povijesnu legitimaciju političke misije nove elite [...]. Preduvjet za pripadnost političkoj eliti je nekritičko prihvaćanje navedene ideologije« (Zakošek 1998, 287). Stoga je Pranjkovićev pokušaj uvođenja povijesti kao odrednice standardnog jezika neispravan već i zbog toga što se radi o krivotvorenoj povijesti. Ali taj pokušaj je i u samom svom temelju potpuno promašen jer na kraju krajeva kakve veze ima nacionalna ili regionalna ili kontinentalna povijest s traženjem odgovora na pitanje da li Hrvati, Srbi itd. danas govore jednim standardnim jezikom. Kad se traži odgovor na to pitanje, onda se promatra kako oni danas govore, a ne uspoređuju se povijesni podaci o nošnjama raznih sela u 17. st., selidbama iz pojedinih regija u 16. st., tipovima oruđa iz raznih regija u 15. st. itd.

Nastavljajući pokazivati neupućenost u definiciju policentričnog standardnog jezika, Pranjković kaže da time što je ustvrdio da se tipološki radi o jednom jeziku, nije ustvrdio da se i standardološki radi o jednom jeziku jer na

standardološkoj razini postoje razlike koje je već nabrojao kao leksički slojevi, nacija, država (212). Međutim, te razlike i jesu obuhvaćene teorijom policentričnog standardnog jezika jer one i čine razlike među varijantama, što pokazuje i definicija policentričnog jezika u lingvističkom leksikonu (Bußmann 2002, 521–522): »Policentrični jezik. Jezik s više nacionalnih 'centara', koji izgrađuju različite standardne varijante: te (prvenstveno) leksičke i fonetsko-fonološke razlike su doduše jasno izražene, ali ne opravdavaju da se govori o različitim jezicima. Primjeri su nacionalno različiti oblici engleskog ili njemačkog (njemački naspram austrijski naspram švicarski standardni njemački jezik)«.

Ne znajući da je osnovno svojstvo standardnog jezika naspram dijalekta nadregionalnost, Pranjković se pita »zašto S. Kordić u Berlinu ne bi predavala kajkavski ili čakavski, a ne 'srpskohrvatski', jer ni kajkavski ni čakavski sigurno nisu bez genetskih i tipoloških svojstava« (219). Naravno da kajkavski i čakavski imaju svoja genetska i tipološka svojstva, ali nisu standardni jezik jer nisu nadregionalni. Zato se na studiju ne podučavaju oni, nego standardni jezik kako bi se studenti mogli sporazumijevati na čitavom teritoriju koji taj jezik opslužuje, a ne samo na nekim otocima ili uz obalu (čakavski), odnosno u okolini Zagreba (kajkavski).

U vezi s mojom tvrdnjom da je srpskohrvatski jezik, koji je standardiziran u 19. stoljeću, prvi domaći nadregionalni jezik koji je povezao »područje Slavonije, Dalmacije i Hrvatske« Pranjković kaže da nije točna jer je »gotovo cijelo spomenuto područje (izuzevši kajkavsko)« povezivao jezik franjevaca (218). Međutim, sam je naveo da kajkavsko područje nije njime bilo obuhvaćeno, što znači da je moja tvrdnja točna. Nadalje, kako i sam kaže, tim jezikom su pisali franjevci, što znači da se radi o sociolektu a ne o standardnom jeziku jer se njime služio samo jedan sloj društva a ne čitavo stanovništvo, npr. čakavsko stanovništvo se nije služilo njime bez obzira na to što je neki franjevac čakavac znao štokavski. Prije standardizacije srpskohrvatskog jezika postojala je takva sociolekatska raslojenost i u Srbiji jer je viši sloj društva zajedno s crkvom koristio slavjanoserbski, dok je narod govorio štokavski. Upravo zbog toga se ni u Srbiji do standardizacije srpskohrvatskog ne može govoriti o postojanju standardnog jezika. Uostalom, standardni jezik je postao moguć tek s uvođenjem obaveznog školovanja za široke mase jer jedino obaveznim školovanjem se moglo obične ljude kojima je materinski čakavski ili kajkavski navesti da svi nauče i nadregionalni jezik. Za spomenuti jezik franjevaca Pranjković kaže da »bi se mogao nazvati (pred)standardnojezičnim« (218). Svojom formulacijom Pranjković ostavlja otvorenom mogućnost da se tumači i kao predstandardni i kao standardni premda jedno drugo isključuje i premda se, kao što sam pokazala, može raditi samo o predstandardnom jeziku i razdoblju.

Tvrdnjom da se kod franjevaca iz 17. st. radi o »povijesnom aspektu (pred)standardnojezične problematike u Hrvata« (218) Pranjković teleološki pristupa prošlosti jer piše kao da je hrvatska nacija postojala već u 17. stoljeću i kao da je imala nekakav zajednički jezik i kao da se za taj jezik koristio naziv hrvat-

ski. Jednako teleološki pristupa i 18. stoljeću smatrajući Matiju Antuna Reljkovića Hrvatom koji je pisao hrvatskim jezikom. Međutim, Reljković u svojoj gramatici *Nova slavonska i nimacska gramatika* 1767. slavonski jezik razlikuje od hrvatskog (=kajkavskog), dalmatinskog (=čakavskog), poljskog, češkog i njemačkog. Njemu su slavonski, hrvatski, dalmatinski, poljski i češki različiti slavenski jezici i različiti »narodi slovinski« (Samardžija 1997, 44–45). Ovo je samo jedan od primjera kako danas u Hrvatskoj uobičajena »tvrdnja da su 'Hrvati u svim područjima uvijek svoj jezik nazivali hrvatskim' pokazala se kod točnijeg proučavanja izvora kao mistifikacija, što je sada i Robert Zett dokazao. Slavonski pisci 18–og i prve polovine 19–og stoljeća ne bi nikad svoj jezik nazivali 'hrvatskim', nego 'slavonskim' ili 'ilirskim', a i u Bosni je u doba ilirizma 'hrvatsko ime' još strano, koje u unutarnjehrvatsko–slavonskom prostoru od 18. st. jednoznačno označava 'lingua croatica', hrvatsko–kajkavski jezik. Hrvatsko–kajkavski pisci su svoj jezik do u 17. st. nazivali 'slovenskim' ili 'slovinskim'. U dalmatinskom području je oznaka 'hrvacki' uvedena u 16. st. za čakavski književni jezik, dok je Kašić svoj 'štokavski' nazivao 'ilirski', a Mikalja svoj 'bošnjački'« (Kessler 1981, 193). Rezultati istraživanja prve polovine 19. st. okupljeni u knjizi *Politika, kultura i društvo u Hrvatskoj i Slavoniji u prvoj polovini 19. stoljeća* pokazuju da je »u Slavoniji i u hrvatsko–slavonskoj Vojnoj krajini vladao štokavski 'lingua illyrica'«, dok je naziv *lingua croatica* označavao u 18. i u prvoj polovini 19. st. samo kajkavski koji se govorio u okolini Zagreba (ibid., 134). A i za kajkavski se naziv *hrvatski* počeo širiti tek od 17. stoljeća: »Od 17. st. sve više se širio naziv 'horvatski' kao oznaka za hrvatsko–kajkavski jezik i s tim značenjem je bio normalan kod slavonskih pisaca druge polovine 18. st. i kod srpskih autora onog vremena« (ibid., 194). Čitavo to vrijeme je »u filologiji naziv 'slavonski' vladao kao oznaka jezika i književnosti katoličkih 'Ilira', tj. štokavaca slavonskih« (ibid., 200). Pranjković jednako teleološki regionalnog slavonskog pisca Josipa Kozarca koji je živio u 19. st., kada još nije bila oformljena hrvatska nacija, proglašava Hrvatom premda je poznato da »u 19. st. npr. katolici u Slavoniji nisu koristili etnonim *Hrvat*, a svoj jezik zvali su *slavonski* ili *šokački*« (Friedman 1999, 6). Kad sam Pranjkovića podsjetila da bi egzaktno bilo smatrati Kozarca slavonskim piscem, a ne hrvatskim, onda Pranjković kaže da proglasiti nekoga slavonskim piscem znači isto što i proglasiti ga srpskim piscem (219). No, otkad slavonski znači isto što i srpski? Pranjković sve iz prošlih stoljeća gleda samo kao alternativu da li je hrvatsko ili je srpsko. Međutim, »pogrešno je suvremene debate oko identiteta projicirati u prošla stoljeća. Do kraja 18. st. i dijelom još u 19. st. stanovništvo u Evropi se identificiralo u prvom redu s lokalnom regijom i religijskom zajednicom. Suvremeni nacionalni osjećaj je zahvatio mase tek krajem 19. st.« (Altermatt 1996, 32). Kod nas je do toga došlo još kasnije — poznato je da u 19. st. na našim prostorima »nisu postojale *ni* nacionalne države *ni* nacionalne kulture« (Reilly 2001, 8).

Pranjkovićeve »teleološka interpretacija povijesti« prenosi modele iz sadašnjosti na prošla vremena: »u sadašnjosti su nastali apstrahirani modeli, koje

onda pisanje povijesti 'otkriva' u prošlosti« (Szűcs 1981, 135). Takvo »pisanje povijesti je postalo sluškinjom nacionalizma dotične nacije« (ibid.). Ono što čini Pranjковиć je neznanstveno jer »metodološki je sasvim nedopustivo postulirati kontinuitet naseljenosti nekog prostora od početka kao etnički i time jezični kontinuitet prema mustri: u Poljskoj su uvijek živjeli Poljaci, koji su govorili poljski, u Njemačkoj uvijek Nijemci, koji su govorili njemački. [...] Ta terminološka klopka se može izbjeći samo ako se nazivi naroda, zemlje i jezika pojmovno razlikuju« (Panzer 2002, 192).

Narodne mase koje su u prošlim stoljećima živjele tamo gdje se danas prostire Hrvatska nisu sebe smatrale Hrvatima: »hrvatska nacionala svijest masa razvila se tek nakon nastanka Jugoslavije i usmjerila se protiv novog kraljevstva ili preciznije rečeno protiv navodne premoći Srba u njemu« (Hobsbawm 1991, 160). Tako je hrvatska nacija oformljena tek u 20. stoljeću: »suvremeno hrvatsko pravljenje nacije [...] nije bilo završeno do drugog svjetskog rata. Još krajem 19. st. izvještavalo se iz zaostalih seoskih područja Hrvatske s religijski izmiješanim pravoslavnim i rimokatoličkim stanovništvom, kakva je Lika, da se stanovništvo ne identificira nacionalno, nego samo religijski. Masa seoskog stanovništva bila je politički pasivna i tek postepeno ih je Hrvatska seljačka stranka otkrivala za politiku; u pravom smislu politizirani postali su tek nakon prvog svjetskog rata« (Kessler 1997, 95).

Oznaka *Hrvati* ne može se s današnjim značenjem prenositi na prošla stoljeća jer »formiranje suvremene hrvatske nacije, koje je u pisanje povijesti ušlo pod krivim nazivom *preporod*, započelo je u toku 19. st.«, a »završetak pravljenja nacije mora se datirati vjerojatno tek u razdoblje između dva svjetska rata« (Hösch/Nehring/Sundhaussen 2004, 391, 472). Tek od onda se može govoriti o Hrvatima u današnjem značenju te riječi. U prethodnom citatu je navedeno da je *preporod* pogrešan naziv, a znanstveno utemeljena oznaka morala bi glasiti *pravljenje nacije*. Pogrešan pristup povijesti kao preporodu nacije usadivan je školovanjem svima nama na južnoslavenskim prostorima zato što »povjesničari u jugoistočnoj Evropi ne koriste pojam 'pravljenje nacije' jer nacije ne shvaćaju kao povijesne konstrukcije, nego kao nadepohalne, prirodne jedinice (esencijalizam), koje mogu privremeno postati potisnute, ali nakon toga se probude. Zato umjesto da govore o 'pravljenju nacije', govore o 'preporodu'. Pritom se misli na isti proces koji se u zapadnoj znanosti naziva pravljenjem nacije. [...] Dok teorem 'preporoda' implicira naciju 'koja se budi' kao već postojeću jedinicu, u centru istraživanja pravljenje nacije stoji konstruiranje nacije kao novog društvenog oblika organiziranja, tj. pitanje tko, zašto i kako pravi naciju« (ibid., 470).

Umjesto znanstvenog pristupa pravljenju nacije, kod nas do danas vlada iluzija da je nacija oduvijek postojala: »Za shvaćanje nacije karakteristična je kod balkanskih naroda paradigma uspavane ljepotice. Uspavana ljepotica je nacija. Nju je zla vještica začarala u duboki san, iz kojeg je probuđena tek mnogo stoljeća kasnije — nedirnuta, nepromijenjena i lijepa kao uvijek. Ono što se dogodilo između početka sna i buđenja, dogodilo se u najboljem slučaju u snu,

i postoji samo kao trauma. [...] Nakon buđenja ili — kako se kaže u balkanskim zemljama (i ne samo tamo) — nakon 'preporoda' trebala bi nacija iznova zasjati u svom prijašnjem sjaju. To znači: ona bi trebala obuhvatiti sve potomke navodne porijeklom povezane zajednice i trebala bi imati (barem) onaj isti teritorijalni obim« koji je navodno prije imala (Sundhaussen 1997, 84). Kod nas se »svi nacionalni pokreti pozivaju na svoja 'nacionalna prava', koja su stekli prije uspavlivanja ljepotice, a što dublje u prošlost sežu ta 'prava', to su im svetija. Drugim riječima, ne samo da se nacija shvaća kao vječni organizam, nego se i višenarodna srednjovjekovna država predočava kao organska tvorevina u obliku suvremene nacionalne države« (ibid.). Na taj način se pokušava postići »potvrđivanje ili osporavanje određenog sadašnjeg političkog stanja pomoću irelevantnih 'povijesnih argumenata' i anakronističkih 'povijesnih prava'« (Szücs 1981, 51). Činjenica je, međutim, da »ne postoji 'povijesno pravo'« (ibid., 58).

Kako bi se napravila nacija, »bilo je nužno predstaviti tu kreaciju kao preporod, kao da se nešto drevno nastavlja. Za vrijeme vrhunca pravljenja nacija u osamnaestom i devetnaestom stoljeću izmišljene su mnoge tobože drevne tradicije« (Billig 1995, 25). Takvim »izmišljanjem tradicije kreiran je nacionalni identitet kao da je 'prirodno', čak vječno svojstvo ljudskog postojanja« (ibid., 26). Kad se kod nas govori o nacionalnom identitetu, zaboravlja se da »nacionalni identitet nije ni prirodan ni stabilan« (Evans 1996, 34), nego »je ideološka kreacija« (Billig 1995, 24). On »je izum koji uključuje stvaranje suprotnosti i stvaranje 'drugih', koji se koriste kao međaši za definiciju« (Evans 1996, 34).

Da »nacionalni karakter je predrasuda — to je spoznato odavno« (Reiter 1984, 219). No, na Balkanu se ta predrasuda o prirodnosti, originalnosti i kontinuitetu nacionalnog karaktera uzgaja pomoću pojma preporod: »Da su ciljali na kontinuitet i originalnost, pokazuju već i oznake njihovih pokreta koje pogotovo kod svih balkanskih naroda imaju značenje 'preporod'« (Fritsche 1992, 85). Budući da nacionalisti nastoje prikazivati naciju kao nešto »opće, vječno i dato prirodom, važno je da nastavimo isticati kako zaista nema ništa 'prirodno' u tome« (Reilly 2001, 6). Nacija nije data prirodom, nego se konstruira, a »konstruktor nacije može biti intelektualna elita neke manjine na području određene države koja se osjeća kočena u svojim poslovnim i društvenim ambicijama i koja očekuje da će joj nastanak suverene nacionalne države donijeti osobne prednosti« (Esbach 2000, 72). Iza pravljenja nacije stoje interesi elite: »Nacionalni suverenitet donosi samo jednom malom dijelu stanovništva neposredne prednosti, pogotovo eliti i eventualno srednjem sloju, koji profitira od nastalih radnih mjesta u birokraciji. Međutim, široke mase ostaju, barem na području ekonomije, isključene iz prednosti koje rezultiraju iz nacionalne autonomije. [...] Masa stoji lošije u slučaju secesije, samo elita ima nove, poboljšane perspektive zbog nastanka novih pozicija i smanjenog broja konkurenata« (ibid., 102). Koliko elita profitira kad je smanjena konkurencija, vidi se i na primjeru današnjih jezikoslovaca u Hrvatskoj, koji premda nemaju ni osnovna lingvistič-

ka znanja zauzimaju vodeće pozicije na fakultetima, u institutima, daju izjave u medijima itd.: »U toj novoj zajednici će intelektualci koji se ubrajaju u tu novonastalu 'naciju' zahtijevati sve značajnije funkcije za sebe, a da pritom ne moraju konkurirati s brojčano nadmoćnijom grupom intelektualaca« (Gellner 1999, 64–65). Ne čudi što se stoga pojedinci »zbog vlastitog koristoljublja osjećaju privučeni nacionalizmom« (Esbach 2000, 120). S ciljem koristoljubivog uklanjanja konkurencije »često su aktivisti u nacionalističkim pokretima članovi elite sa sigurnim karijerama u intelektualnim i kulturnim profesijama. Nacionalistički motiv je način osiguravanja da će dobiti vlast koju nisu bili sposobni dobiti u većoj zajednici« (Ager 2001, 37).

Netko će možda pomisliti da je pravljenje nacije samo osvještavanje već postojećeg naroda te da je taj narod ionako oduvijek činio jednu naciju, samo toga nije bio svjestan. Potrebno je stoga istaknuti da proučavanja naroda iz prošlosti pokazuju »da između tih naroda i suvremenih nacija nema direktne ili čak determinističke veze« (Breuilly 1999, 242). Pogrešno je »povezivanje 'narodnog' i 'nacionalnog' s povijesnog gledišta. U doba kada čak ni plemstvo ni građanstvo nije imalo pojmove za zamjećivanje suvremene kategorije 'nacije' i kad nije raspolagalo etičko-političkim i emocionalnim preduvjetima za suvremeni patriotizam, trebalo bi da je seljaštvo, koje nije imalo nikakvu sposobnost političkog djelovanja i koje je bilo potisnuto iz političke sfere, instinktivno slutilo nešto što će povijest tek stoljeće kasnije proizvesti u izrazito složenom procesu? Ono [...] kamo čak ni veliki mislioci 18. stoljeća nisu mogli dospjeti [...], trebalo bi da je stoljećima bilo prisutno u instinktima potlačenog naroda?« (Szűcs 1981, 54–55). Osim toga, »narodi, međutim, jedva da se mogu definitivno opisati prema objektivnim kriterijima, zbog čega ostaje na raspolaganju samo subjektivna pripadnost. Svatko pripada onom narodu u koji se sam ubraja« (Altermatt 1996, 80).

Kao što je subjektivna pripadnost odlučujuća kod ubrajanja u određeni narod, tako je subjektivna pripadnost presudna i kod nacija jer ni nacije nije moguće definirati pomoću objektivnih kriterija »čak i ako zanemarimo to što većina pokušaja definiranja sadrži brojne elemente koji ustvari nisu 'objektivni kriteriji', nego subjektivni mitovi ('rasa', 'duh naroda' i slično) ili slučajna obilježja (npr. religija) odnosno neuhvatljivi motivi i znanstveno neopravdane hipoteze ('sudbinska zajednica', 'duhovno ponašanje', 'nacionalni karakter' itd.)« (Szűcs 1981, 168). Stoga »ako takozvani 'objektivni' kriteriji poput jezika, religije ili zemljopisa ne mogu predvidjeti gdje će biti državne granice, onda se može pretpostaviti da su 'subjektivni' ili psihološki kriteriji presudni. Nacije nisu 'objektivne zajednice', u smislu da su napravljene primjenom jasnih, 'objektivnih' kriterija koje zadovoljavaju svi članovi nacije; naprotiv, nacije su, da uzmemo termin Benedicta Andersona, 'zamišljene zajednice'« (Billig 1995, 24).

Budući da jezikoslovci na našim prostorima krivo navode jezik kao kriterij za naciju, potrebno ih je podsjetiti da se »kao klasični protuprimjer za primjenu kriterija zajedničke kulture i jezika kod postojanja nacije može navesti višejezična Švicarska sa svojim različitim kulturama. Ali ni Belgija ne ispunjava

kriterij zajedničkog jezika kao konstituirajućeg za postojanje nacije. Kao protu-primjer također treba navesti korištenje njemačkog jezika u barem tri različite države, Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, koje ne čine jednu naciju. Još ekstremnije izgleda nedostatnost jezičnog kriterija u slučaju engleskog i španjolskog na američkom kontinentu« (Esbach 2000, 60–61).

Ni današnje pozivanje na zajedničko porijeklo Hrvata nema veze sa stvarnošću i nije kriterij za naciju. To je već duže vrijeme poznato: »zajedničko porijeklo kao kriterij za postojanje i razgraničavanje nacionalnih grupa [...] nije ni u kojem slučaju kriterij upotrebljiv za definiciju tih grupa« jer je »jako udaljen od stvarnosti« (Lemberg 1964 II, 42). Navodno »zajedničko porijeklo je za primitivne ljude [...] bilo od velikog značaja; ono je zato bilo predmet legendi i praznovjernih predodžbi. Ali suvremene nacije su mješavina raznovrsnih i ponekad vrlo različitih rasa. Seobe naroda u našoj povijesti i pokretnost života novog doba doveli su svuda do izmiješanosti« (Kohn 1962, 20). Stoga »tko shvaća naciju kao zajednicu povezanu porijeklom, taj je vezan za ahistorijsku i biologističku sliku svijeta« (Altermatt 1996, 91).

Kod nas se bez ikakvih dokaza tvrdi da se »radi o zajedničkom porijeklu velikog broja ljudi i da se to porijeklo proteže stoljećima unazad. Tamo gdje knjige bilježenja (knjige rođenih, knjige vjenčanih itd.) postoje samo za nekoliko generacija (kao npr. u balkanskim državama) otvorena su vrata manipulacijama. A budući da rekonstrukcija zajedničkog porijekla nije moguća na osnovi izvora, uzimaju se nadomještajući kriteriji (poput jezika, religije, zajedničke kulture ili kombinacija tih kriterija) koji bi mit o porijeklu trebali empirijski utemeljiti. Ti nadomještajući kriteriji su, dakako, *sve samo ne objektivni*« (Sundhaussen 1997, 80). Nacija ne nastaje na osnovi objektivnih kriterija niti je prirodno uvjetovana: »Zbog mnoštva mogućih kriterija za postojanje nacije kao i zbog njihove proizvoljnosti i manipulativnosti jasno je da su potrebna nastojanja i radnje jedne grupe ljudi kako bi se napravila nacija i razgraničila prema van« (Esbach 2000, 70).

Prilikom govorenja o standardnom jeziku Pranjković više puta spominje pravopis, stavljajući ga u nabranjanju čak ispred gramatika i rječnika (213, 214, 223). Činjenica je, međutim, da rječnici i gramatike opisuju jezik, a pravopis ne opisuje jezik, nego način bilježenja jezika u pisanom mediju. Stoga pravopis, za razliku od rječnika i gramatika, uopće nije jezik. U starijoj generaciji bilo je mnogo ljudi koji uopće nisu znali pisati, ali jezik su jako dobro znali, imali bogat rječnik i gramatički ispravno govorili. Sve to znači da nisu u pravu oni koji misle kako će mijenjanje pravopisa u Hrvatskoj biti dokaz da se radi o različitom jeziku naspram jezika u Srbiji. I pravopis u Engleskoj se razlikuje od pravopisa u Americi (npr. u Engleskoj se piše *colour*, *centre*, u Americi *color*, *center*, v. Mattusch 1999, 75) i pravopis u Njemačkoj se razlikuje od pravopisa u Švicarskoj (npr. njemačko slovo *ß* u Švicarskoj se piše *ss*, usp. *Gruß/Gruss*), a svejedno se te nacionalne varijante ne klasificiraju kao različiti jezici. Kad Pranjković spominje aktualne promjene u pravopisu njemačkog jezika, potrebno ga je informirati da su te promjene zamišljene kao pojednostav-

ljivanje načina pisanja, ali da su svejedno naišle na velik otpor jer najbolji pravopis je uvijek onaj koji je već ustaljen. Nakon što je prije pet godina nekoliko anonimnih njemačkih lingvista pripremlilo konkretne točke promjene pravopisa i dobilo podršku određenih političkih krugova, uslijedio je veliki otpor u Njemačkoj: većina Nijemaca je protiv pravopisnih promjena, velika većina književnika uključujući i nobelovce bila je otpočeta protiv mijenjanja, najveće njemačke izdavačke kuće koje kontroliraju većinu novinskih izdanja vratile su se prije nekoliko mjeseci na stari pravopis, najveće njemačke pokrajine (u kojima živi 33 milijuna stanovnika) odbile su u škole uvesti novi pravopis. Zbog takvog otpora sastavljači novog pravopisa su već odustali od nekih točaka, npr. od toga da se po novome moraju neke riječi pisati odvojeno koje su se dosad pisale zajedno. Da se otpočeta znalo da će otpor biti tako velik, uopće se ne bi ulazilo u mijenjanje pravopisa. Glavni argument zašto se sastavljači pravopisnih promjena i dalje bore za uvođenje novog pravopisa je to što su i Austrija i Švicarska prihvatile da uvedu promjenu pravopisa iniciranu od strane Njemačke. Stoga sastavljači pravopisa ističu da je sad zbog međunarodnih obaveza neophodno istrajati u pravopisnoj reformi. Dakle, motivi i okolnosti pravopisnih promjena u Njemačkoj se bitno razlikuju od ovih u Hrvatskoj i ne smiju se pojednostavljujućim prikazivanjem poistovjećivati.

Za hrvatske filologe je tipično da su opsjednuti pravopisom, o čemu Anić zapaža (1998, 58): »Kompleks pravopisnih i pseudopravopisnih pitanja snažno je utjecao na oplicavanje naše filološke i lingvističke misli«. Bavljene hrvatskih filologa pravopisom obilježeno je neznanjem osnovnih činjenica. Tako npr. danas se hrvatski pravopisci Babić i drugi žele udaljiti od fonetskog pravopisa navodeći da fonetska maksima 'Piši kao što govoriš' potječe od Vuka Karadžića pa je zato treba odbaciti. Međutim, ta maksima potječe od njemačkog lingvista Johanna Christopha Adelunga, koji ju je objavio u svojoj knjizi *Mithridates oder allgemeine Sprachkunde* u Berlinu 1809. (Friesel-Kopecki 1983, 250). Drugo, Babić i sljedbenici žele se približavati etimološkom pravopisu pozivajući se na tradiciju, ali očito ne znaju da je etimološki pravopis u tradiciji pravoslavne crkve. Kad je Vuk Karadžić pokušao prekinuti tu tradiciju i preći na fonetski pravopis, došlo je do velikog sukoba između njega i pravoslavne crkve. Na stranu pravoslavne crkve stali su i brojni srpski filolozi, među njima npr. Hadžić, o čijoj polemici s Karadžićem Friesel-Kopecki (1983, 254) piše sljedeće: »Polemika se sad koncentrirala prvenstveno na pitanja pravopisa. Hadžić se odlučno zalagao za etimološki pravopis [...]. Time što je kruto inzistirao na uzimanju u obzir etimologije, bio je prisiljen odbiti asimilaciju glasova i fonetski način pisanja, što je zahtijevao Vuk«. Budući da je Hadžić »ostao vjeran konzervativnoj poziciji crkve«, smatrao je neophodnim u pravopisu imati vidljivu »ulogu etimologije [...] koja je — nadilazeći jezično područje — bila simbol slavne srpske prošlosti i spoja s Rusima i s pravoslavnom crkvom« (ibid.).

Kad se danas u Hrvatskoj nameću nepotrebne promjene pravopisa i pritom se poziva na odluke ministarstva, treba znati da se takav postupak smatra diktaturom: »Mi, koji inzistiramo na slobodnom razvoju jezika i koji vidimo krše-

nje prava u zaključcima sabora koji su nam nametnuli krive 'promjene pravopisa', mi se zato borimo za pravu demokraciju. A oni koji nam govore: 'Sabor je to odobrio i vi se morate tome pokoriti', oni se bore za diktaturu« (Horak 2001, 179). Ako nekad dođe do situacije da je pojedinosti u pravopisu potrebno promijeniti, onda se to čini dogovorno, i samo takve promjene pravopisa smatraju se demokratskima.

Dogovaranje oko pravopisa sprovodi se uspješno i na međudržavnoj razini. Tako je »do 1972. pravopis bio jedna od 'vrućih tema' u jezičnom planiranju u Indoneziji i Malaziji. Najvećim dijelom zajednički standardni jezik tih dviju država, malajski, imao je pravopis kodificiran u dvije verzije [...]. 1972. dogovoren je zajednički pravopis i uveden nakon više od dva desetljeća živog diskutiranja u obje države. On je izgleda ispunio svoju funkciju toliko dobro da se pravopisno pitanje može smatrati riješenim i za daleku budućnost« (Vikr 1993, 279).

Pranjковиć ima vrlo čudno shvaćanje dogovaranja kad kaže da pod dogovorom podrazumijeva »da bi se u Hrvatskoj mogao prihvatiti pravopis koji npr. napiše Radoje Simić ili da bi se u Srbiji mogao preporučiti pravopis koji napiše Stjepan Babić« (214). Otkad je dogovor da jedna strana napiše, a druga mora prihvatiti? Zar dogovor nije kad obje strane ravnopravno surađuju i kad pravopis zajedno uredi predstavnici i jedne i druge strane, kao što je npr. bio slučaj s pravopisom koji je bio rezultat Novosadskog dogovora. Tada su pravopis zajedno uredili Ljudevit Jonke i Mihailo Stevanović. Zajedno su uredili i školski pravopisni priručnik, koji je kao i veliki pravopis izišao u dvije verzije, jednoj pisanoj na latiničici ijekavicom, a drugoj pisanoj na ćirilici ekavicom. O svemu tome je Jonke pozitivno pisao u časopisu *Jezik* (1961/62, 57-59).

Zadnjih godina su na našim prostorima jezikoslovci proširili neistinitu tvrdnju da Hrvati, Srbi i Bošnjaci govore različitim jezicima. Ustrajavanje na toj tvrdnji dovelo je do toga da u školama u BiH »jezična situacija liči jezičnom apartheidu« (Greenberg 2001, 26-27). Pranjковиć kaže da ne razumije čime on to daje pokriće za apartheid u BiH (216). Odgovor bi morao i sam znati: dokle god tvrdi da Hrvati, Srbi i Bošnjaci govore različitim standardnim jezicima, dotle daje pokriće za jezični apartheid u BiH jer kad bi se zaista radilo o različitim standardnim jezicima bilo bi neophodno da djeca pohađaju različite škole odnosno odvojene razrede ovisno o jeziku kojim govore. Inače im ne bi uspjevalo pratiti nastavu u jednakoj mjeri kao onoj djeci na čijem jeziku se nastava odvija. Političari potpuno legitimno mogu zahtijevati odvojeno školovanje pozivajući se na Pranjkovića, koji kao sveučilišni profesor tvrdi da se radi o različitim standardnim jezicima. Jezični apartheid, tj. podjela učenika po nacionalnoj osnovi u različite razrede u ime navodno različitih jezika postoji i u Hrvatskoj.

Pranjковиć kaže da se zauzima »za jezične posebnosti Hrvata u BiH (kao uostalom i Hrvata uopće)« (216). Takvom izjavom pokazuje da poistovjećuje naciju i jezik jer tvrdi da svi Hrvati gdje god živjeli imaju neka zajednička jezična svojstva naspram pripadnika drugih nacionalnosti. Međutim, Hrvat u Ba-

nja Luci govori onako kako govore njegovi susjedi Srbi, Hrvat u Sarajevu govori onako kako govore njegovi susjedi Muslimani, a Hrvat u Mostaru govori onako kako se govori u toj sredini. Jezično cenzurirani mediji i pojedini nacionalno angažirani Hrvati će u svoj govor ubacivati nacionalne markere, no niti ti markeri znače da se radi o različitom jeziku niti velika većina običnih govornika iste nacionalnosti koristi te markere. Pranjković prilikom procjenjivanja kako izgleda jezik Hrvata u BiH promatra samo jezik vladajuće elite, zaboravljajući da je to mali broj govornika naspram ukupnog broja Hrvata u BiH i da ne može samo na osnovi toga izvoditi zaključak da tako govore svi Hrvati u BiH.

Kad kaže da »u BiH supostoje tri raznolika standardnojezična uzusa« (216) opet pokazuje da izjednačuje jezik i naciju jer pod brojkom tri podrazumijeva tri različite nacije, od kojih svaka navodno unutar sebe govori ujednačeno, a istovremeno različito naspram drugih nacija. Pita se o jezičnim posebnostima »zar S. Kordić tvrdi da takvih posebnosti Hrvati u BiH nemaju?« — imaju, ali to su posebnosti naspram Hrvata u Hrvatskoj. Ujedno su te posebnosti naspram jezika u Hrvatskoj zajedničke i Srbima i Muslimanima u BiH. Do zaključka o zajedničkom jeziku tih triju nacija u BiH dolazi se bez obzira koja nacija se uzela za polaznu točku promatranja. Tako npr. proučavajući muslimanske grupe u raznim dijelovima BiH, Miedlig (1994, 42) zaključuje: »Svim grupama je zajedničko da jezik ne dolazi u obzir kao sredstvo razgraničavanja i kao poseban kulturni činilac i činilac integriranja grupe jer je isti kao kod Hrvata i Srba u svim bitnim točkama«.

Za lingviste je neosporno da »usprkos pokušajima 'čišćenja' hrvatske varijante [...] većina stanovnika Srbije, Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine govori isti jezik« (Sofos 1996, 277). Razlike kakve postoje među varijantama srpskohrvatskog jezika postoje u svim policentričnim jezicima, pa lingvist »uspoređuje razlike između britanskog i američkog engleskog s onima između srpske i hrvatske varijante kako bi opisao odnos između ovih zadnjih« (ibid.).

Jezik se ne podudara s nacijom, što pokazuju ne samo razne nacije koje govore engleskim jezikom, nego i brojni drugi primjeri: »četverojezična Švicarska je jedna nacija; isto tako i Kina sa svim svojim jezicima. [...] S druge strane su Srbi i Hrvati [...], oni govore jedan te isti jezik, premda jedni pišu ćirilicom a drugi rimskim pismom, ali danas sigurno nisu jedna nacija, nego dvije. Podijelila ih je religija« (Pfaff 1994, 51–52, v. i 278). O Norveškoj i Danskoj, koje spominje i sam Pranjković, poznato je da se »u obje zemlje govori skoro isti jezik. A ipak sebe smatraju dvjema različitim nacijama« (Kohn 1962, 20).

Svi ti primjeri pokazuju da »nasuprot nacionalističkom mitu, jezik nekog naroda nije osnova njegove nacionalne svijesti« (Hobsbawm 1991, 132). Pranjkovićevo neutemeljeno izjednačavanje nacije i jezika potvrđuje da je mitsko poistovjećivanje nacije i jezika karakteristično za nacionalističke intelektualce, a ne za običan narod (ibid., 72). Kod nacionalističkih intelektualaca »jezik je takoreći stup nosilac nacionalizma. Zato i postoji pojam 'jezični nacionalizam' [...]. U većini nacionalizama jezik ima odlučujuću ulogu, još i danas, pa čak i

tamo gdje bi na istoj argumentativnoj osnovi bili mogući sasvim drugi nalazi. Ovdje mislim npr. na Hrvate« (Reiter 1984, 283). U Hrvatskoj je danas među intelektualcima proširen stav istovjetan nacističkoj tezi da »odnos prema materinskom jeziku je ključ za opstanak ljudi kao rasne ili etničke zajednice« (Hutton 1999, 5). Shvaćanje nacista je bilo: »ako izgubiš svoj jezik, glasio je argument, izgubio si svoj identitet« (ibid., 8). To shvaćanje danas zastupaju hrvatski jezikoslovci. Kod njih se može govoriti kao što se govorilo kod nacista o »religiji materinskog jezika, urođenim obrascima razmišljanja, nacionalnim i etničkim jezicima i partikularističkim etičkim sistemima i vrijednostima« (ibid., 5). Kad se ima u vidu da ono »što se tridesetih godina zvalo rasa, danas se zove porijeklo, što se u ono doba zvalo duh naroda, danas se zove kultura« (Altermatt 1996, 157), onda se na Hrvatsku u potpunosti može primijeniti i opis nacističke kulturne politike: »u toj kulturnoj politici pogleda na svijet vjeronjanja u rasu i jezik igrala su ključnu ulogu, s retoričkim naglaskom često samo na rasi, ili na rasi i jeziku, ili na jeziku i rasi. Ali kojem god redosljedu se dala prednost, jezik je uvijek imao izuzetno važnu ulogu« (Hutton 1999, 5).

190 Komentirajući način pisanja u tekućoj diskusiji iz *Književne republike* Pranjković kaže da u *Književnoj republici* treba pisati jednostavno, da ja to ne činim i da će on »na što jednostavniji način« govoriti o ovoj temi (211–212). A onda već u sljedećem odlomku za ono što sam ja prilagođeno publici nazvala *glasovi, riječi, rečenice* on koristi stručne termine *fonologija* i *gramatički ustroj jezika* i to svoje različito nazivanje istog prikazuje kao da ne označava isto: »Nije naime istina da tipološku razinu čine glasovi, riječi, rečenice [...]. Tipološku razinu čine prije svega temeljni fonološki i gramatički ustroj jezika« (212). Međutim, fonologija obuhvaća jedinice *a, b, c, č, ć, d* itd., koje se čak i u naslovu Akademijine gramatike nazivaju glasovima: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, a ne *Povijesni pregled, fonologija i morfologija*. Kad se uspoređi taj »temeljni fonološki ustroj jezika« u varijantama srpskohrvatskog, vidi se da je isti. Što se tiče »gramatičkog ustroja«, on obuhvaća riječi jer obuhvaća tvorbu riječi i nastavke riječi, npr. *kuć* kao korijen riječi i *a* kao nastavak pa se dobije *kuć-a*, isto tako *stol-ic-a*, *trč-a-ti* itd. Tako su gramatičkim ustrojem obuhvaćene sve riječi. Ni kod njega ne postoje takve razlike među varijantama koje bi značile da se radi o različitim jezicima, nego se npr. kod pojedinih tvorbenih nastavaka može govoriti o razlici u frekvenciji. Gramatički ustroj osim toga obuhvaća i rečenice (sintaksu), pa je po njemu rečenica *Trčim* ispravna u svim varijantama srpskohrvatskog jezika, dok bi na nekim drugim jezicima bila ispravna samo ako bi se dodao i subjekt *ja*. Gramatički ustroj rečenica pokazuje i npr. da je u složenoj rečenici *Ne idem van jer pada kiša* zavisna rečenica uzročna, a u rečenici *Ne idem van ako pada kiša* zavisna rečenica uvjetna u svim varijantama srpskohrvatskog jezika. Zato kad se uspoređi i ova, rečenična razina gramatičkog ustroja u varijantama, vidi se da se ne može govoriti o različitim jezicima. Stoga tipološka (sistemskolingvistička) razina, suprotno Pranjkovićevoj tvrdnji, dokazuje da se radi o istom standardnom jeziku.

Iz gore navedenoga se vidi i da Pranjković nije u pravu kad kaže da se »kajkavsko narječje ne razlikuje od štokavskoga po 'tipološkom rangu'« (212). Jer ako ne ostanemo pri najširoj tipološkoj klasifikaciji prema kojoj se šest tisuća jezika na svijetu dijeli samo na tri osnovna tipa, nego usporedimo sva fonološka svojstva i čitav gramatički ustroj kao što uspoređujemo i kod varijanata, onda vidimo da i glasovi kajkavskoga i gramatika riječi i gramatika rečenice pokazuju sistemske razlike u usporedbi sa štokavskim: kajkavski ima drugačiji sistem glasova, npr. naspram štokavskog nema *ć, đ*, ima dodatno specijalno *e*; neki glasovi se sistematski drugačije ostvaruju, npr. nema *bio, dao* nego *bił, dal*, nema *dan, magla* nego *den, meglā*; nema neke glasovne promjene, npr. nema *micati, dizati* nego *mikati, digati*; postoje sistematske razlike u morfologiji, npr. nema dugačku množinu kod jednosložnih imenica muškog roda, npr. nema *gradovi* nego *gradi*; ima sistemski različitu deklinaciju imenica i ženskog i muškog roda u usporedbi sa štokavskim, npr. u genitivu množine nema *žena, gradova* nego *žen, gradof*, umjesto *ženama, gradovima* u dativu, lokativu i instrumentalu množine ima *ženam, gradom, ženami, gradi, ženah, gradeh*; sistem glagolskih vremena mu je različit jer nema aorist i imperfekt; futur mu se tvori kao u slovenskom jeziku pa glasi *bum delal, buš pisal*, umjesto *radit ću, pisat ćeš* itd.

Za moje priloge raspravljanju o standardnom jeziku Pranjković izjavljuje da se radi o »(r)evoluciji standardnojezičnih stavova S. Kordić«, ne navodeći pritom nijedan dokaz (222). Međutim, prije diskusije u *Književnoj republici* nisam uopće pisala o ovoj standardnojezičnoj problematici, pa se stoga ne može govoriti o nekakvoj promjeni mojih standardnojezičnih stavova.

Budući da se tema standardnog jezika Pranjkoviću pokazala preteškom, on odlazi na druge teme. Uporno skrećući od predmeta diskusije na govorenje o supolemičaru kao osobi, optužuje mene i njemačke slaviste u Bochumu, posebno H. Jachnowa, za prekid dvadesetogodišnje suradnje između Bochuma i Zagreba. Međutim, odgovornost za poremećaj odnosa između Bochuma i Zagreba snosi upravo Pranjković. Naime, 1993. je Bochum kao i u prijašnjim slučajevima kada se odvijala smjena lektora poslao Filozofskom fakultetu u Zagrebu dopis da predlože tri kandidata za novog lektora, od kojih će Bochum odabrati jednoga. Zagreb je poslao kandidaturu Krešimira Bagića, s njegovom biografijom na više stranica, popisom radova i preporukama profesora iz Zagreba. Drugim dvama kandidatima—statistima, Mateu Žagaru i meni, bilo je dopušteno da samo na pola stranice navedemo biografiju i radove. Slavistika u Bochumu je, unatoč takvoj disproporciji, odabrala mene za novog lektora, a tu odluku je potom odobrio bochumski Filološki fakultet i rektorat. Nakon toga, Pranjković je kao pročelnik Odsjeka za kroatistiku napisao protestno pismo Bochumu, u kojem je tražio da Bochum promijeni svoju odluku i uzme Bagića za lektora, što s bochumske strane nije prihvaćeno i što je pokvarilo mišljenje Bochuma o Zagrebu.

U vezi s odabirom mog nasljednika u Bochumu 1997. Pranjković me optužuje da sam se založila za Miloša Kovačevića. Međutim, ja sam se založila za

svog profesora iz Osijeka Stanislava Marijanovića, čije bio–bibliografske podatke sam dala profesorima u Bochumu. Oni su bili dirnuti što je osoba s takvim filološkim opusom i s iskustvom rektora sveučilišta spremna da dođe biti lektor. Ali odlučili su da kandidat kojeg odaberu ne bi trebao prelaziti određenu starosnu dob. Zato nisu prihvatili moj prijedlog da lektorat preuzme Marijanović, što su mu i pismeno javili.

Pri izboru lektora Bochum je odlučio da taj puta kandidata kojeg ponudi Zagreb izloži konkurenciji kandidata iz Beograda, Sarajeva i drugih sveučilišnih gradova zbog već spomenutog Pranjkovićevog postupka 1993. Od desetak pristiglih kandidatura Bochum je u uži izbor uzeo dvojicu kandidata, M. Kovačevića i S. Halilovića, jer se drugi kandidati, među njima i zagrebački kandidat D. Dukić, po broju svojih publikacija nisu mogli mjeriti s njima. Potom su pitali i mene za mišljenje o radovima te dvojice. Po broju publikacija Kovačević je bio znatno ispred Halilovića, a i kvaliteta tih publikacija je bila poznata jer je Pranjković (1989, 168) svoju pohvalnu recenziju Kovačevićeve knjige završio riječima »da monografija Miloša Kovačevića *Uzročno semantičko polje* vrlo ozbiljno konkurira za knjigu godine (1988) u našoj (lingvističkoj) serbokroatistici«. Zato se slavistika u Bochumu odlučila za Kovačevića. Kad Pranjković sada s izborom u lektorat povezuje da je Kovačević potpisao *Slovo o srpskom jeziku*, prešućuje da je Kovačević primljen za lektora 1997., a da je *Slovo o srpskom jeziku* potpisao godinu dana kasnije 1998.* Osim toga, Pranjković zaboravlja da sam u članku na koji se osvrće kritizirala stavove onih srpskih lingvistika koji izjednačuju jezik i naciju (276–277). Završavajući pisanje o bochumskom lektoratu Pranjković ističe da ni nakon Kovačevića nije uzet za lektora u Bochumu nitko iz Hrvatske. Međutim, kad je 2001. tražen nasljednik Kovačevića u Bochumu, Bochum je poslao Filozofskom fakultetu u Zagrebu dopis za kandidaturu, ali Zagreb nije nikoga kandidirao, pa je Bochum uzeo R. Durića iz BiH, koji je i danas tamo lektor.

Još jedna Pranjkovićeva tema je kako se sad sjetio da mi je »za magistarski rad mentor bio prof. Vladimir Anić, a ne ja. Ja sam netočno ustvrdio da sam joj bio mentor«, pa spominje knjigu »koju je kasnije objavila na osnovi toga magisterija (*Relativna rečenica*, Zagreb, 1995). Za tu knjigu, usput rečeno, sama S. Kordić u svojoj drugoj knjizi, objavljenoj također u Zagrebu 2002. godine, tvrdi da je doživjela 'veći inozemni uspjeh od bilo koje druge lingvističke knjige ikad objavljene u Hrvatskoj'. Doista skromno s njezine strane?!« (211). Zar se Pranjković ne bi trebao ponositi što je knjiga asistentice na katedri koje je i on član doživjela takav uspjeh u svijetu? (Istina, na dan objavljivanja knjige morala sam dati otkaz.) Ovdje je nužno napomenuti da su gore citiranu tvrdnju o uspjehu te knjige napisali drugi godinu dana prije mene, o čemu sam već govorila u ovoj diskusiji (1/1–2, 158). Drugo, Pranjković prešućuje rečenicu koja slijedi iza te tvrdnje, a u njoj se iznose dokazi za nju: inozemne recenzije i države u kojima su objavljene. Treće, i izvaci iz nekoliko inozemnih recenzija

* Pranjković ponovo jako hvali Kovačevića 2001. u svojoj *Drugoј hrvatskoј skladnji* (str. 69–75), što Kovačević citira u časopisu *Srpski jezik* 6/1–2, 2001, str. 609–610.

objavljeni su na str. 204 u knjizi iz 2002. koju Pranjković spominje (*Riječi na granici punoznačnosti*), čime se pruža uvid u njihov izrazito pozitivan sadržaj. I na kraju, ako Pranjković želi osporiti istinitost citirane tvrdnje, morao bi navesti nekog hrvatskog lingvističkog autora i njegovu knjigu koja je doživjela veći inozemni uspjeh. Kod traganja za hrvatskim lingvističkim knjigama s uspjehom u inozemstvu mogu mu pomoći ako ga uputim i na svoju knjigu iz 2002., koja je po broju inozemnih recenzija nadmašila prethodnu. Neka Pranjković pokuša navesti nekog kroatističkog lingvistu iz Hrvatske čije knjige su dobile brojne pozitivne recenzije u lingvističkim časopisima ne samo u nama susjednim zemljama Sloveniji, BiH, Srbiji, nego i u drugim slavenskim zemljama Bugarskoj, Poljskoj, Češkoj, u zapadnoevropskim zemljama Engleskoj, Njemačkoj, Francuskoj, i na drugim kontinentima Australiji, Americi, Novom Zelandu.

Kod teme naziva jezika Pranjković odbacuje dvodijelnu oznaku jer smatra da nema drugih jezika koji se tako nazivaju. Nakon što sam to osporila navodeći niz dvodijelnih naziva poput srpskohrvatskog, Pranjković kaže »Vrlo zanimljivo!! Kako to da se S. Kordić nije upitala zašto među nazivima jezika koje je navela nema nijednoga koji bi se govorio i u Europi?!« (217). Ne treba ga čuditi što nisam navodila primjere iz Evrope jer drugim civiliziranim evropskim nacijama koje govore isti jezik kao neka druga nacija nije problem nazivati svoj jezik jednodijelnim imenom one druge nacije, npr. Austrijancima, Ircima itd. A kroatistima to predstavlja nešto nepojmljivo. Zato ne iznenađuje što se u jezičnim enciklopedijama nalazimo u društvu s afričkim plemenima koja se jednako tako prepiru, npr. ksosa/zulu, tvi/fante (Crystal 1998, 286).

Pranjković kaže da mu se ne sviđa dvodijelna oznaka jer se u svijetu jezici češće nazivaju jednodijelnom oznakom. Ali on uopće ne poteže pitanje da li da se dvodijelni ili da se jednodijelni naziv koristi za čitavo jezično područje, čime pokazuje da mu pravi problem nije dvodijelnost oznake, nego to što se njome pokriva kompletno jezično područje. A što se tiče samog naziva, treba imati na umu da lingvistika ne počinje s nama i da naziv za taj standardni jezik postoji već 150 godina, te da je stoga najprimjereniji naziv srpskohrvatski. Prije standardizacije štokavskoga u 19. st. štokavski se nije nazivao dvodijelnom oznakom, ali se nije nazivao ni hrvatskim imenom. Tako je »krajem 18. st. [...] naziv ilirski označavao pisani štokavski jezik« (Lencek 1976, 46); »u drugoj četvrtini 19. st. je naziv 'ilirski' kao i 'srpski' bio uobičajena oznaka za štokavski jezik« (Kessler 1981, 203). Jernej Kopitar daje 1822. podatke o broju govornika štokavskog: »*Srpskim ili ilirskim* dijalektom govori u Srbiji, Bosni, Crnoj Gori, Dubrovniku, Dalmaciji, Istri, Hrvatskoj, Slavoniji i u srpskim naseljima u južnoj Mađarskoj četiri do pet milijuna« ljudi (Lencek 1976, 46). A od 1836. Kopitar koristi za taj jezik dvodijelnu oznaku: »ilirski dijalekt, ispravnije *srpskohrvatski* ili *hrvatskosrpski*« (ibid., 47), koju po uzoru na njega počinju upotrebljavati autori gramatika i drugih lingvističkih radova. O dvodijelnoj oznaci ističe A. Leskien u svojoj *Grammatik der Serbo-Kroatischen Sprache* 1914. str. XVIII: »dvodijelna oznaka *srpsko-hrvatski* nije narodsko ime, nego je nastala u znanstvenim istraživanjima [...]. Njene sastavne dijelove ne treba shvatiti tako kao

da postoji nekakav razgraničeni srpski pored nekakvog razgraničenog hrvatskog« (ibid., 50).

Kad se Pranjković poziva na hrvatsku jezikoslovnu tradiciju imenovanja jezika (217), potrebno ga je podsjetiti da Vjekoslav Babukić u svojoj gramatici *Ilirska slovnica*, objavljenoj u Zagrebu 1854. piše da je ilirski isto što i srpsko-hrvatski (str. 2): »narčje ilirsko iliti jugoslavjansko, inače slovinsko iliti *hervatsko-serbsko* ili *serbsko-hervatsko*«. Mažuranić u svojoj gramatici *Slovnica Hervatska* iz 1859. u Zagrebu piše da je hrvatski isto što i srpski i isto što i srpsko-hrvatski (str. 1): »Hervatski jezik je ono narčje slavensko, što se govori u obostranoj Hervatskoj (austrijskoj i turskoj), Slavoniji, Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Istri, Srbiji i Cornoj Gori, tere ga Serblji također serbskim zovu. [...] S toga bi se naš jezik u nebitju jednoga obćega narodnoga imena mogao po Kopitaru zvati: *hervatsko-serbski*, ili: *serbsko-hervatski*. No mnogi književnici naši nazivaju ga ngdašnjim zemljopisnim imenom ilirskim«. Dok se, dakle, u gramatikama zagrebačkih autora već 1854. i 1859. pojavio i dvodijelni naziv jezika, tako nije bilo u gramatikama srpskih autora, nego se u to vrijeme još »nastavila tradicija srpskih gramatičara da svoj jezik nazivaju srpskim« (Lencek 1976, 49). To znači da je dvodijelni naziv više u skladu s tradicijom hrvatskih gramatičara nego srpskih. To također znači da se dvodijelni naziv prvo koristio u zagrebačkim gramatikama, a tek onda se proširio u gramatikama na stranim jezicima u inozemstvu: 1865. na njemačkom, 1867. na talijanskom, 1869. na francuskom, 1883. na engleskom itd. (ibid., 50).

Govoreći o *Rječniku* iz 1901. Pranjković kaže kako sam napisala »da je Iveković svoj rječnik nazvao hrvatskim 'samo zato da se ne bi zamjerio nekim Hrvatima' (str. 264). Odakle to S. Kordić zna? Tako nešto nikako ne proizlazi iz citata koji je navela« (217). Kako ne proizlazi kad u citatu Iveković piše da nije dometnuo srpsku komponentu u naziv samo zato što »ozvoljio bi mnoge Hrvate« (264). Budući da se kod nazivanja jezika rukovodio nezamjeranjem sunarodnjacima i nacionalnom pripadnošću autora, ne čudi što A. Musić i T. Maretić nisu zastupali takvu nelingvističku logiku i što su »uvjeravali Ivekovića da u naslov *Rječnika* stavi i ime srpsko« (217), pogotovo kad se zna da su ova dvojica do današnjih dana najbolji hrvatski gramatičari.

Pranjković nabraja brojne hrvatske autore gramatika koji su koristili dvodijelnu oznaku (217–218) i navodi kako je ona kod njih češće glasila *hrvatsko-srpski*, ili *hrvatski ili srpski*, nego *srpskohrvatski*. Zaboravlja da sve te oznake znače isto: jedan jezik, i da time govore protiv njegove teze da se radi o različitim standardnim jezicima. A razlika u redosljedu je u lokalnoj perspektivi značila da je dotična gramatika svakako pisana ijekavicom, ali to se u inozemstvu ne smatra toliko bitnim da bi zbog toga varirao redosljed komponenti u dvodijelnoj oznaci. Dovoljna je kratka napomena u predgovoru gramatike. Variranje redosljeda komponenti nije uobičajeno u inozemstvu.

Pranjković želi svesti bit onoga što pišem na to da naziv mora glasiti srpskohrvatski, a ne hrvatskosrpski. Međutim, bit onoga što pišem je da Hrvati, Srbi itd. govore jednim te istim standardnim jezikom. Usput rečeno, i Katičić

je još 1988. svjestan te činjenice pa piše da je to »jezik Crnogoraca, Hrvata, Muslimana, Srba«, naziva ga »hrvatski ili srpski (srpskohrvatski/hrvatskosrpski)« i hvali tadašnji »domet naše serbokroatistike« (str. v–vi). I Moguš, sadašnji predsjednik HAZU, svjestan je još 1991. te činjenice pa piše »da je hrvatski ili srpski jezik u genetskolingvističkom smislu jedan slavenski jezik. Standardni oblik tog zajedničkog jezika upotrebljavaju danas u Jugoslaviji Hrvati, Srbi, Crnogorci i Muslimani« (str. 19). To da govore istim jezikom označava se već 150 godina dvodijelnom oznakom jezika, a od dvodijelnih oznaka je internacionalno najproširenija bila i ostala oznaka *srpskohrvatski jezik* (Blum 2002, V).

Pranjковиć tvrdi da je »grubo podmetanje« što sam napisala da je stranim lingvistima prepravljao dvodijelnu oznaku jezika kako bi njihovi članci mogli biti objavljeni u Hrvatskoj. Činjenice, kaže, »govore posve drukčije«: on im je samo prepravljao *srpskohrvatski* u *hrvatski i srpski*, pa »dvodijelni naziv dakle nije izbačen, nego je zadržan« jer *hrvatski i srpski* »znači isto što i srpskohrvatski« (221). Međutim, *hrvatski i srpski* ne znači isto što i *srpskohrvatski*, nego znači da se radi o dva različita jezika. Stoga *hrvatski i srpski* nikad nije ni bio dvodijelni naziv (Jonke 1968/69, 72; Brozović/Ivić 1988, 99), nego su to dva jednodijelna naziva za dva različita jezika. I kad danas Pranjковиć, Babić itd. koriste veznik *i* između hrvatskog i srpskog, sigurno im to nije dvodijelni naziv za jedan te isti jezik. Zato *hrvatski i srpski* nije »bjelodan dokaz da S. Kordić ne govori istinu ni kad tvrdi da od 90–ih godina u Hrvatskoj nije bilo moguće koristiti dvodijelni naziv jezika«. Naprotiv, Pranjkovićevo priznanje da je *srpskohrvatski* zamjenjivao pomoću *hrvatski i srpski* je bjelodan dokaz da u Hrvatskoj nije bilo moguće koristiti dvodijelni naziv.

Nakon što sam napisala da se zbog toga u svim mojim radovima u Hrvatskoj nalazi jednodijelna oznaka, Pranjковиć sada otkriva toplu vodu i kaže kako se u mojoj prvoj knjizi objavljenoj u Hrvatskoj 1995. pojavljuje jednodijelna oznaka (222–223). Navodi i da u mojoj knjizi iz 2002. piše kako u predavanjima imam težište na kroatistici pa se pita kako mogu predavati srpskohrvatski i imati težište na kroatistici jer je njemu to nespojivo. Međutim, naziv srpskohrvatski jezik ne isključuje težište na kroatistici jer se tako definiranim težištem ističe da su mi u središtu istraživanja i predavanja pojave vezane za hrvatsku varijantu.

Kao primjer jednodijelnog nazivanja Pranjковиć navodi B. Kunzmann–Müller, »za koju S. Kordić nikako ne može reći da je nekakav nacionalist ili da je 'babićevka'« (218). Naravno da ja to neću reći, i nema razloga da ja to kažem kad je sam S. Babić u *Fokusu* napisao da je B. Kunzmann–Müller njegov istomišljenik (br. 177, 13. 10. 2003, str. 52). Valjda Babić zna bolje od mene tko mu je istomišljenik. U ovoj diskusiji u *Književnoj republici* ne kritiziram one njemačke slaviste koji bez preispitivanja preuzimaju stavove balkanskih filologa jer sam to učinila u njihovoj zemlji, na njihovom materinskom jeziku u članku koji obuhvaća preko 50 stranica (usp. Kordić 2004, 97–148).

Pranjковиć proziva stranog autora jer je objavio članak o srpskohrvatskom jeziku u časopisu *Srpski jezik*, koji izlazi u Beogradu (217). No, zar nije oprav-

dano baš u časopisu koji se naziva jednodijelnom oznakom objaviti članak u kojem se ta oznaka kritizira i jezik naziva srpskohrvatskim. Uostalom, kao što Pranjković dokazuje (221), takav članak nije moguće objaviti u hrvatskim lingvističkim časopisima. Ironizirajući naziv spomenutog časopisa Pranjković pokazuje svoje nezadovoljstvo imenom *Srpski jezik* (217), a s druge strane kaže da Hrvatima i njemu nikada nije smetalo da Srbi svoj jezik nazivaju tako (215).

Zastupajući stav da jezik treba imenovati po naciji Pranjković je na razini shvaćanja iz 19. st., kada se jezik poistovjećivao s nacijom. Time Pranjković zastupa isto shvaćanje kao Vuk Karadžić. No, dok se Vuk po tome nije razlikovao od ondašnjih vodećih evropskih intelektualaca, Pranjković je daleko zaostao za već duže vrijeme poznatim znanstvenim shvaćanjem da se jezik ne može poistovjećivati ni s nacijom ni s državom: »Ima mnogo nacija koje nemaju zaseban jezik« (Kohn 1962, 20). Brojni primjeri pokazuje da nacionalna država »ne odražava neku dubinsku jezičnu logiku« (Billig 1995, 23). Tako ni kod Hrvata jezik ne može biti argument ni za naciju ni za državu jer je zajednički sa Srbima (Hobsbawm 1991, 68–69). A osim toga — ovdje Hobsbawm (1991, 69) citira Banca — baš hrvatska jezična situacija s kajkavskim, čakavskim i štokavskim ne može se nikako dovesti u sklad s romantičarskom predodžbom da je jezik najdublji odraz duha naroda jer kako da jedna nacija ima tri duha. Pranjkovićevo krivo poistovjećivanje nacije i jezika pokazuje koliko je točno zapažanje da je nacionalno angažiranim jezikoslovcima potreba za dokazima nacionalnog kontinuiteta pomoću jezika veća od potrebe za lingvističkim analizama (Fritsche 1992, 84).

Nakon što je u prvom javljanju kategorički ustvrdio da nikome ne pada na pamet koristiti naziv *dansko–norveški* i ja to osporila, Pranjković sada priznaje da se ipak upotrebljava »naziv dansko–norveški jezik (*Dano–Norwegian*)«, a ja sam ustvrdio da se ne upotrebljava« (211). Kaže da se upotrebljava »u specijaliziranim lingvističkim publikacijama« i nastavlja: »da se i naziv srpskohrvatski (ili srpsko–hrvatski) upotrebljava u onim kontekstima i na onaj način na koji se upotrebljava naziv dansko–norveški, ne bih imao ništa protiv« (211–212). Pa o čemu mi u ovoj diskusiji govorimo, nego upravo o tome da je u lingvistici opravdana dvodijelna oznaka jezika.

Pranjković tvrdi da se naziv dansko–norveški koristio »posebno ranije, npr. u 19. stoljeću« (211). Međutim, baš u 19. stoljeću kada je nacionalizam na tim prostorima cvjetao nerado se koristio takav naziv. On se koristi u lingvističkim i drugim znanstvenim publikacijama našeg vremena, npr. Snyder (1968, 338), Jahr/Trudgill (1993, 94), Janicki (1993, 107).

Kaže da dansko–norveški »nije nikakav službeni naziv. Nema ga u dokumentima, ni u zakonima, ni u državnoj administraciji« (211). Ali tema naše diskusije je lingvistički naziv, a ne politički. Proglašavanje službenim jezikom neke države nije kriterij za postojanje ili nepostojanje nekog standardnog jezika (Mattusch 1999, 79–80). Ne samo da je standardni jezik lingvistički pojam, a službeni jezik politički, nego je standardni jezik širi pojam od službenoga:

»Službeni jezik je tehnički pojam koji označava jezik ili jezike za službene poslove vlade«, dakle »službeni jezik je jezik koji je vlada priznala i odobrila za upotrebu u službenim poslovima vođenima u vladinim institucijama« (Sonntag 1995, 92). Dok standardni jezik nije ograničen samo na vladine institucije, »službeni jezik koristi se u centralnim nadregionalnim organima države (vladi, parlamentu, upravi)« (Witt 2001, 31). Stoga se u definiciji »pojam službenog jezika razumno može ograničiti na jezik na kojem država komunicira sa svojim građanima, odnosno, još općenitije rečeno, jezik koji vlada može koristiti u svim svojim djelatnostima. [...] Navedena kratka definicija je sasvim dovoljna za određivanje osnovnih funkcija službenih jezika« (ibid., 30). Proglašavanje jezika službenim nije potrebno zbog svrhe zaštite tog jezika (González 2001, xxvii). Stoga se u vezi s proglašavanjem jezika službenim pojavljuje pitanje »Zašto se proglašava? Sasvim sigurno je to 'nepotrebno' s neposredne 'pragmatičke' točke gledišta. Mnoge države, uključujući i Veliku Britaniju i Sjedinjene Američke Države, nemaju ustavno službeni jezik. A i ustavno službeni jezici se ponekad ignoriraju« (Cooper 1989, 101). Kao primjer takvog ignoriranja Cooper navodi pojedine države u kojima se od 16 ministarstava čak 14 ne pridržava ustavne odredbe o službenom jeziku koristeći drugi jezik, i to desetljećima nakon što je u ustavu određen službeni jezik. To su samo neki od primjera koji potvrđuju lingvistički zaključak »da niti je nužno odrediti službeni jezik niti je nužno pridržavati se ustavne odredbe ako je donešena« (ibid.).

Iz svega dosad rečenoga vidljivo je da Pranjković svoju ulogu znanstvenika i sveučilišnog profesora svodi na služenje politici. Da se pritom radi o bezrezervnom služenju nacionalističkoj ideologiji, pokazat će u narednom broju *Književne republike* analiza preostalih dijelova Pranjkovićeve reakcije.

Popis citiranih radova:

- Ammon, U. (1987), »Language — Variety/Standard Variety — Dialect«, U. Ammon i dr. (ur.), *Sociolinguistics / Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, Berlin/New York, str. 316–334.
- Ammon, U. (1995), *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten*, Berlin/New York.
- Anić, V. (1991; 1998), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Anić, V. (1998), *Jezik i sloboda*, Zagreb.
- Ager, D. (2001), *Motivation in Language Planning and Language Policy*, Clevedon.
- Altermatt, U. (1996), *Das Fanal von Sarajevo*, Paderborn i dr.
- Anderson, B. (1988), *Die Erfindung der Nation*, Frankfurt am Main/New York.
- Billig, M. (1995), *Banal Nationalism*, London i dr.
- Blum, D. (2002), *Sprache und Politik*, Heidelberg.
- Breuilly, J. (1999), *Nationalismus und moderner Staat*, Köln.
- Brozović, D. /Ivić, P. (1988), *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb.
- Bußmann, H. (ur.) (2002), *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Stuttgart.
- Cooper, R. (1989), *Language planning and social change*, Cambridge.

- Crystal, D. (1998), *The Cambridge encyclopedia of language*, Cambridge.
- Crystal, D. (2003), *A dictionary of linguistics and phonetics*, Oxford.
- Esbach, C. (2000), *Nationalismus und Rationalität*, Berlin.
- Evans, M. (1996), »Languages of Racism within Contemporary Europe«, B. Jenkins/S. Sofos (ur.), *Nation and identity in contemporary Europe*, London/New York, str. 33–53.
- Friedman, V. A. (1999) *Linguistic Emblems and Emblematic Languages: On Language as Flag in the Balkans*, Columbus.
- Friedrich, C./Menzel, B. (1994), »Einleitung«, C. Friedrich/B. Menzel (ur.), *Osteuropa im Umbruch*, Frankfurt am Main i dr., str. 7–12.
- Friesel-Kopecki, D. (1983), »Die serbische Nationalbewegung«, N. Reiter (ur.), *Nationalbewegung auf dem Balkan*, Wiesbaden, str. 170–280.
- Fritsche, M. (1992), »Das Eigene und das Fremde«, U. Hinrichs (ur.), *Sprache in der Slavia und auf dem Balkan*, Wiesbaden, str. 79–90.
- Gellner, E. (1999), *Nationalismus*, Berlin.
- González, R. D. (2001), »Introduction«, R. D. González/I. Melis (ur.), *Language ideologies*, Tucson, str. xxv–xxxvi.
- Greenberg, R. (2001), »Language, Nationalism and the Yugoslav Successor States«, C. Reilly (ur.), *Language, Ethnicity and the State*, London/New York, str. 17–43.
- Haarmann, H. (1997), »Sprachstandardisierung — Eine kulturanthropologische Konstante«, K. J. Mattheier/E. Radtke (ur.), *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*, Frankfurt am Main i dr., str. 259–290.
- Hobsbawm, E. J. (1991), *Nationen und Nationalismus*, Frankfurt am Main/New York.
- Höpken, W./Sundhaussen, H. (1998), »Vorwort«, W. Höpken/H. Sundhaussen (ur.), *Eliten in Südosteuropa*, München, str. 1–3.
- Horak, R. (2001), *Prestige, Usus, Tradition*, Wien.
- Hösch, E./Nehring, K./Sundhaussen, H. (ur.) (2004), *Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Wien/Köln/Weimar.
- Hutton, C. (1999), *Linguistics and the Third Reich*, London/New York.
- Jahr, E. H./Trudgill, P. (1993), »Parallels and differences in the linguistic development of modern Greece and modern Norway«, E. H. Jahr (ur.), *Language conflict and language planning*, Berlin/New York, str. 83–98.
- Janicki, K. (1993), »From small to large-scale language conflicts«, E. H. Jahr (ur.), *Language conflict and language planning*, Berlin/New York, str. 99–114.
- Jonke, Lj. (1961/62), »Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika«, *Jezik* 9/2, str. 57–59.
- Jonke, Lj. (1968/69), »Aktualna jezična pitanja danas«, *Jezik* 16/3, str. 71–75.
- Katičić, R. (1988), »Predgovor«, D. Brozović/P. Ivić, *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb, str. v–vi.
- Kedourie, E. (1993), *Nationalism*, Oxford.
- Kelman, H. (1971), »Language as an Aid and Barrier to Involvement in the National System«, J. Rubin/B. Jernudd (ur.), *Can Language Be Planned?*, Hawaii, str. 21–52.
- Kessler, W. (1981), *Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, München.
- Kessler, W. (1997), »Jugoslawien — Der erste Versuch«, J. Elvert (ur.), *Der Balkan: eine europäische Krisenregion in Geschichte und Gegenwart*, Stuttgart, 91–118.
- Klaić, B. (1988), *Rječnik stranih riječi*, Zagreb.
- Kohn, H. (1962), *Die Idee des Nationalismus*, Hamburg.
- Kordić, S. (2004), »Pro und kontra: 'Serbokroatisch' heute«, M. Krause/C. Sappok (ur.), *Slavistische Linguistik 2002*, München, str. 97–148.

- Kößler, R. (1994), »Nation, Nationalismus und erfundene Tradition«, *Neuer Nationalismus*, Münster, str. 5–18.
- Lemberg, E. (1964), *Nationalismus*, I–II, Reinbek.
- Lencek, R. (1976), »A few remarks for the history of the term 'Serbocroatian' language«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 19/1, str. 45–53.
- Lewis, K. /Štebih, B. (2004), »Nazivi za vrste riječi u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 30, str. 107–119.
- Mattusch, H.–J. (1999), *Vielsprachigkeit: Fluch oder Segen für die Menschheit?*, Frankfurt am Main.
- Miedlig, H.–M. (1994), »Zur Frage der Identität der Muslime in Bosnien–Herzegowina«, *Berliner Jahrbuch für osteuropäische Geschichte* 2, str. 23–42.
- Miklosich, F. (1852), *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien.
- Moguš, M. (1991), »Povijesni pregled hrvatskoga književnog jezika«, S. Babić i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, str. 15–60.
- Neuer Nationalismus* (1994), Münster.
- Panzer, B. (2002), *Quellen zur slavischen Ethnogenese: Fakten, Mythen und Legenden*, Frankfurt am Main i dr.
- Pfaff, W. (1994), *Die Furien des Nationalismus*, Frankfurt am Main.
- Plümer, N. (2000), *Anglizismus — Purismus — Sprachliche Identität*, Frankfurt am Main i dr.
- Pranjković, I. (1989), »Kauzalnost u hrvatskom ili srpskom jeziku (Miloš Kovačević, *Uzročno semantičko polje*, Sarajevo, 1988)«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 24, str. 163–168.
- Priestly, T. (1993), »Slovene«, B. Comrie/G. Corbett (ur.), *The Slavonic Languages*, London/New York, str. 388–451.
- Reilly, C. (2001), »Introduction: Minority Languages, Ethnicity and the State in Post–1989 Eastern Europe«, C. Reilly (ur.), *Language, Ethnicity and the State*, London/New York, str. 1–16.
- Reiter, N. (1984), *Gruppe, Sprache, Nation*, Berlin.
- Rubin, J. /Jernudd, B. (1971), »Introduction«, J. Rubin/B. Jernudd (ur.), *Can Language Be Planned?*, Hawaii, str. xiii–xxi.
- Samardžija, M. (1997), *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb.
- Scatton, E. A. (1993), »Bulgarian«, B. Comrie/G. Corbett (ur.), *The Slavonic Languages*, London/New York, str. 188–248.
- Short, D. (1993), »Slovak«, B. Comrie/G. Corbett (ur.), *The Slavonic Languages*, London/New York, str. 533–592.
- Smith, A. D. (1995), *Nations and Nationalism in a Global Era*, Cambridge.
- Snyder, L. (1968), *The New Nationalism*, New York.
- Sofos, S. (1996), »Culture, Politics and Identity in Former Yugoslavia«, B. Jenkins/S. Sofos (ur.), *Nation and identity in contemporary Europe*, London/New York, str. 251–284.
- Sonntag, S. (1995), »Elite competition and official language movements«, J. Tollefson (ur.), *Power and Inequality in Language Education*, Cambridge, str. 91–111.
- Sundhaussen, H. (1993), »Nationalismus in Südosteuropa«, »Plenumsdiskussion«, B. Faulenbach/H. Timmermann (ur.), *Nationalismus und Demokratie*, Essen, str. 44–48, 48–67.
- Sundhaussen, H. (1997), »Nation und Nationalstaat auf dem Balkan«, J. Elvert (ur.), *Der Balkan: eine europäische Krisenregion in Geschichte und Gegenwart*, Stuttgart, 77–90.
- Szücs, J. (1981), *Nation und Geschichte*, Köln/Wien.

- Vikr, L. (1993), »Principles of corpus planning — as applied to the spelling reforms of Indonesia and Malaysia«, E. H. Jahr (ur.), *Language conflict and language planning*, Berlin/New York, str. 279–298.
- Witt, J. (2001), *Wohin steuern die Sprachen Europas?*, Tübingen.
- Zakošek, N. (1998), »Elitenwandel in Kroatien 1989–1995«, W. Höpken/H. Sundhaussen (ur.), *Eliten in Südosteuropa*, München, str. 279–287.